

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
Факультет суспільних наук
Кафедра соціології та соціальної роботи

ШУРМАН ВЛАДИСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

**ПАТРОНАТ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ
ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВЬКОГО ПІКЛУВАННЯ**

231 – СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Попович Анна Михайлівна
канд. соц. н., доцент

Ужгород – 2023

Реєстрація 23

«29» 11 2023 р. Жовтень

Дипломна робота допущена до захисту

Т.в.о.завідувача кафедри

 _____ Афанасьєв Д.М. _____

«15» квітень 2023 р.

Рецензент Валентин Кашкоєв Олександр

Валентинович, канд наук, доцент
кафедри соціології та соц роботи

Faculty of Social Sciences
Department of Sociology and Social Work
Vladyslav Shurman

**ADVOCACY IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF CHILDREN
LEFT WITHOUT PARENTAL CARE**

Scientific supervisor: Anna Popovych

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor

In different countries around the world, there is an increasing number of children who have been left without parental care due to various circumstances such as divorce, the death of parents, or parental abandonment. This issue becomes especially relevant in the modern world. These children require special protection and support to ensure their physical and psychosocial well-being. This issue concerns their rights, welfare, and future.

The question of the guardianship of children without parental care reflects the effectiveness and efficiency of the social protection system in each country. It is important to investigate how this system operates, what problems exist within it, and what opportunities exist for its improvement. Research on guardianship within the child social protection system, for children who are left without parental care, has significant social importance and aims to improve the lives of these children and enhance the system of their protection.

The aim of the research is to analyze issues related to guardianship over children who have found themselves in difficult life circumstances and are without parental care or suitable guardianship.

The object of the research is the social protection system for children who have found themselves in difficult life circumstances and require special assistance and support.

The subject of the research is the process and practice of guardianship as one of the instruments of child social protection for children who have found themselves in difficult life circumstances and are without parental care.

According to the research objectives, the following tasks have been defined: examine the historical aspects of guardianship; identify the fundamental principles and objectives of child guardianship; analyze the types and forms of guardianship; study the forms of working with families as an area of scientific inquiry; explore foreign and domestic experiences in family guardianship; identify socio-cultural aspects of family guardianship; analyze the practices of family guardianship; provide recommendations for improving the guardianship system in Ukraine.

Keywords: children without parental care social protection system, guardianship, difficult life circumstances, child welfare, family guardianship, recommendations

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПАТРОНАТУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	10
1.1. Історичні аспекти патронату.....	10
1.2. Основні принципи та цілі патронату над дитиною.....	19
1.3. Типи та форми патронату.....	26
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАТНИХ СІМЕЙ	39
2.1. Форми роботи із сім'єю як сфера наукового пошуку	39
2.2. Зарубіжний та вітчизняний досвід здійснення патронату над дитиною.....	48
2.3. Соціокультурні аспекти сімейного патронату.....	53
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПАТРОНАТУ ЯК ОДНІЄ ІЗ ФОРМ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ УЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ЩО ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ	71
3.1. Аналіз практики роботи патронатної сім'ї.....	71
3.3. Рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні...80	
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Питання соціального захисту дітей було актуальним та надзвичайно важливим для суспільства. Діти, які втратили своїх батьків потребують особливого захисту та підтримки для того, щоб забезпечити їм безпечне та здорове доросле життя. У цьому контексті поняття «патронат» набуває особливого значення, оскільки воно відображає систему захисту та опіки, яка має на меті забезпечення прав та інтересів цих дітей.

Патронат у системі соціального захисту дітей без батьківського піклування є складною та важливою сферою діяльності, яка вимагає спеціалізованого підходу та належної уваги з боку держави, громадських організацій та суспільства в цілому. Він включає в себе багато аспектів, починаючи від правового захисту дітей.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в різних країнах світу спостерігається зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування через різні обставини, такі як розлучення, смерть батьків, або відмова від дітей. Ця проблема стає особливо актуальною в умовах сучасного світу. Такі діти потребують особливого захисту та підтримки для того, щоб забезпечити їхнє фізичне та психосоціальне благополуччя. Це питання стосується їхніх прав, добробуту та майбутнього.

Питання патронату дітей без батьківського піклування відображає ефективність та дієвість системи соціального захисту в кожній країні. Важливо досліджувати, як ця система функціонує, які проблеми в ній існують та які можливості для її вдосконалення.

Отже, дослідження патронату у системі соціального захисту дітей, які залишилися без батьківського піклування, має велике соціальне значення та спрямоване на поліпшення життя цих дітей і покращення системи їхнього захисту.

Згідно з недавніми дослідженнями і літературою, питання патронатних служб були досліджені та обговорені різними науковцями.

Відзначимо, такі вчені як М. Логвінова, О. Грабовська, Л. Зілковська, О. Карпенко, Л. Лешанич, О. Пунди, О. Розгон, В. Мироненко, Л. Міхеєва, С. Булеці, Л. Коваль, В. Євко, Л. Фуштей, Л. Машкіна, В. Приходько, У.В. Романчук, Фурси, В. Цветков і Ю. Червоний, провели дослідження щодо юридичних аспектів влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Також було приділено увагу теоретичним і законодавчим проблемам патронатного виховання.

Проте, вивчення наукової літератури свідчить про те, що соціальний аспект відносин у сфері патронатного виховання залишається недостатньо дослідженим. Це вимагає подальших досліджень і вивчення цієї проблеми.

Мета дослідження – проаналізувати питання, пов'язані з патронатом над дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах та залишилися без піклування батьків чи гідного опікунства.

Об'єктом дослідження є система соціального захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах та потребують спеціальної допомоги та підтримки.

Предметом дослідження є сам процес та практика патронату, як одного з інструментів соціального захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах та залишилися без батьківського піклування.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

- 1) розглянути історичні аспекти патронату;
- 2) визначити основні принципи та цілі патронату дітей.;
- 3) проаналізувати типи та форми патронату;
- 4) дослідити форми роботи із сім'єю як сфера наукового пошуку, зарубіжний та вітчизняний досвід здійснення патронату сім'ї;
- 5) виокремити соціокультурні аспекти сімейного патронату;
- 6) проаналізувати практики роботи патронату сім'ї;

7) надати рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні.

Задля розв'язання окреслених завдань використано такі методи дослідження: теоретичні – аналіз філософської, психологічної та соціально-педагогічної літератури з метою розкриття сутності та конкретизації змісту ключових понять, виявлення та узагальнення наукових підходів до проблеми соціально-педагогічної.

Практичне значення. Ми встановили, що в самому Миколаївському районі Львівської області патронат сім'ї наразі не реалізується, оскільки ця послуга діє переважно в Київській області».

Структура роботи. Робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

У першому розділі «Теоретичний та історичний аспект патронату в системі соціального захисту» проведено дослідження історичних аспектів патронату як форми соціального захисту, виявлені ключові події та особливості розвитку патронату в різні періоди, визначені та проаналізовані основні принципи та цілі патронату дітей. Можливо, детально розглянуті педагогічні та соціальні аспекти патронатної діяльності щодо дітей.

Досліджено різноманітні типи та форми патронату, що існують в системі соціального захисту, виділено характеристики кожного типу та форми патронату, їхні основні функції та взаємодія з соціально-педагогічною практикою.

У другому розділі «Методологічні засади здійснення патронату сім'ї» розглянуто методологічні підходи до вивчення різних форм роботи з сім'єю в якості об'єкта наукового дослідження, розкрито основні методи та техніки, які використовуються у наукових дослідженнях в галузі патронату сім'ї. проведено порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду здійснення патронату сім'ї. Можливо, окреслено переваги та недоліки

імплементатії зарубіжних підходів в українській системі; визначено вплив соціокультурних чинників на ефективність патронатних програм.

У третьому розділі проведено аналіз практики роботи патронату сім'ї, визначено основні виклики та проблеми, з якими стикається патронат при улаштуванні дітей, що залишилися без піклування батьків. Надано рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні. Можливо, в цьому підрозділі розроблені рекомендації щодо подальшого вдосконалення системи патронату в Україні.

Загальний обсяг тексту 96 сторінок, 82 використаних джерел та додаток.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПАТРОНАТУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Історичні аспекти патронату

На сьогодні в Україні діє розгалужена система влаштування дітей, які опинилися без батьківського піклування. Ця система передбачає можливість влаштовувати таких дітей як до сімейного оточення, так і до державних навчально-виховних закладів з метою їхнього виховання та захисту особистих та майнових прав. Законодавство України визначає кілька форм влаштування дітей, які лишилися без піклування батьків, такі як усиновлення (удочеріння), опіка (піклування), і патронат над ними, який ми розглянемо більш докладно.

Патронат (англ. *patroning service*; від лат. *patronus* — покровитель) — сукупність осіб, яких самостійно добирають та приймають на посади згідно зі штатним розписом та категорією керівники державних органів та органів місцевого самоврядування [8, с. 59]

Інститут патронату не є новим у сімейному законодавстві. Він виник у той час, коли проводилися перші спроби кодифікації норм сімейного права. Інститут патронату включався до законодавства, а потім, навпаки, виключався з нього в різні періоди часу [7, с. 239].

Забезпечення соціально-правового захисту дітей, які втратили батьківський піклування, було питанням загального інтересу в суспільстві ще з давніх часів.

Дослідження міжнародного досвіду щодо захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, вказує на ефективність соціальної та соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей. Наприклад, у працях вчених П. Ділуерт, Р. Картер, Д. Кіртон, А. Нортон, Х. Салмон, М. Хілл і інші, визначено специфіку соціальної роботи з дітьми-сиротами. Дослідження Д. Арчарда, Р. Кента, А. Плампрі, Б. Франкліна, Р. Фрімена та інших

висвітлює проблему дитинства та соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

Народження патронату сімей сягає початку XIX століття у Шотландії.

У минулому, ще в архаїчний період, слов'янські общини влаштовували дітей, які залишалися без батьківського піклування, в сім'ї для оточення їх піклуванням. Тоді ця практика мала несистематичний характер, і община була відповідальна лише за умови сиріт-вихованців [19, с. 86].

Історія патронату - це історія системи допомоги та виховання дітей, які були позбавлені батьківського піклування або потребували особливого підтримки та улаштування в сім'ях інших осіб. Ця історія має багато вікових та культурних варіацій, і її розвиток відображає еволюцію суспільства, поглядів на виховання дітей та правового регулювання цих питань [21, с. 177].

У різних епохах і в різних країнах патронат мав свої варіації та особливості. Наприклад, в давньому Римі і Греції існували форми патронату, коли багатші громадяни брали на виховання та під свою опіку дітей із менш забезпечених родин. У Середньовіччі велику роль у патронатному вихованні відігравали релігійні організації та монастирі, які брали сиріт на виховання.

З римським завоюванням Середземномор'я відбулося розширення інституційних кордонів патронату, який почав використовуватися не лише у відносинах між римськими громадянами, а також у відносинах між римськими громадянами та провінціалами, а також у відносинах між римськими громадянами та провінційними громадами. В останньому випадку заступництво патрона поширювалося не так на окремих осіб, але в весь колектив цивільної громади, причому, передбачений у своїй характер відносин, очевидно, у відсутності якісних відмінностей від індивідуального захисту і, ймовірно, будувався за аналогією [3; 22].

Як у самому Римі, окремі індивіди, не втрачаючи ні свободи, ні правоздатності, могли надходити під заступництво могутніх осіб, і у провінціях цілі групи і навіть цивільні спільності могли бути у складі приватної клієнтели [35].

Історики патронату пояснюють таку еволюцію впливом, який цей інститут відчував з боку іншого різновиду зобов'язальних відносин – звичаю гостинності [34]. Гостинність (*hospitium*), як і патронат, являло собою систему заступництва, що надається господарем гостю, що перебуває під його покрівлю. З інститутом патронату цей звичай також поєднує договірний характер угоди про гостинність та взаємність наданих при цьому послуг [22, с. 50-55].

При цьому, на відміну від патронату, звичай гостинності від початку мав як приватну (*hospitium privatum*), так і громадську (*hospitium publicum*) складову [4, с. 59]. В останньому випадку угода укладалася або між двома громадами, які надавали громадянам рівні права протягом часу перебування на території один одного, або між громадою та чужинцем. Останній у цьому випадку брав на себе функції заступництва гостей із відповідної громади, представляв перед своїми співгромадянами їх інтереси та здійснював інші функції, порівнянні з сучасною консульською службою [2, с. 45].

Одним із головних джерел із історії інституту патронату є написи на бронзових таблицях, т.з. *tabula patronatis*. Всього на сьогодні відомо близько півтори сотні подібних документів, причому з цього числа 70 екземплярів походять із території Іспанія [39].

Основним змістом тексту, вигравірованого на поверхні бронзової таблиці, є опис почестей патрона, які громада надавала могутньому чужинцю. Як правило, напис включає дату, опис умов угоди та інші формальних елементів. Дослідники відзначають певну особливість термінології та характерну граматику текстів, а також вплив, який на мову написи надавали канцеляризми, прийняті у римському діловодстві. Ці

особливості дозволяють здійснити широке порівняння текстів, що стосуються різних регіонів та епох. Порівняння документів іспанського походження дозволяє виявити цікаву особливість процесу еволюції інституту гостинності та її зближення з відносинами патронату [24].

Процедура призначення патрона та значення таблиці патронату описані у 97 розділі *lex Ursonensis* (ILS 6121). Відповідна постанова мала бути прийнята порадою декуріонів. Голосування щодо питання було відкритим і проводилося під присягою [41].

Текст відповідної ухвали (*decretum decurionum*) записувався, а потім виставлявся для загального ознайомлення на спеціальній крейдованій таблиці [41]. Зі складу членів ради обиралися легати, які мали звернутися до передбачуваного патрона з проханням про прийняття громади у свою клієнтелу та доставити йому копію декрету. Після того як патрон погоджувався і давав легатам формальну відповідь, на його честь виготовлялися дві бронзові таблиці, одна з яких залишалася в муніципії, а інша доставлялася патрону та виставлялася в атрії його будинку [42]. Судячи з тексту пізньої таблиці з Песта, між наданням патрону офіційних почесностей та виготовленням бронзової таблиці могло пройти достатньо багато часу. Саме вручення таблиці розглядалося як додаткова почесність, покликана віддячити патрона і заохотити його у подальших намірах [42].

Найбільш ранні *tabula patronatis* датуються останніми десятиліттями I ст. до н. е.

Мабуть, звичай гравірувати постанову декуріонів на бронзовій таблиці з наступною її передачею патрону виник незадовго доти. Звертає на себе увага спільність практик використання бронзової таблиці в рамках процедури встановлення патронату, з одного боку, та практик використання бронзового жетону, або тесери, в рамках процедури встановлення відносин гостинності, з іншого. В останньому випадку учасники угоди обмінювалися бронзовими тесерами (*tessera hospitalis*), кожної з яких було вигравіруване ім'я іншого партнера. Цей звичай давав

учасникам угоди можливість самим або через нащадків по пред'явленій тесері зі своїм ім'ям дізнатися одне одного за через багато років і відновити старовинну угоду [6].

Відомо кілька знахідок тесер із іменами гостинників, причому за кількістю їх знахідок Іспанія знову тримає пальму першості перед іншими провінціями Римської імперії. Особливість деяких тесер полягає в тому, що до стандартної формули укладання гостинності (*hospitium fecit*) у них також присутня формула заснування відносин заступництва та патронату (*hospitium fecit in fidem clientelamque recepit*). Наявність цієї формули передбачає, що один тип документів надавав на інший безпосередній вплив [30, с. 9].

Із часом, із розвитком соціальних структур і правових норм, патронат став більш формалізованим і законодавчо регульованим. У різних епохах та країнах були прийняті закони та норми, які визначали порядок та умови патронату над дітьми. Важливою подією в історії патронату було прийняття Конвенції ООН про права дитини, яка визначила основні принципи та стандарти у вихованні та захисті прав дітей [46].

Україна також має свою історію патронату, яка відображає динаміку цього інституту в умовах різних історичних періодів. Розвиток патронату в Україні підпорядкований впливові соціальних, економічних та політичних факторів, і сьогодні цей інститут є важливою складовою системи захисту та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування.

Розвиток патронату в Україні можна розділити на три основні етапи:

1. Влаштування дітей в Україні під час існування до радянської влади.
2. Розвиток патронату під час періоду панування радянської влади на території України.
3. Патронат у незалежній Україні.

Перший період розпочався до часів радянської влади, коли дітей почали передавати в селянські сім'ї. За її ініціативою, селяни, які

виховували цих дітей, отримували винагороду та певні пільги. Ця практика стала більш поширеною з часом. Сучасна форма патронату, яка використовується для дітей без батьківського піклування, має коріння у цій старовинній традиції і не є нова. Нині вона широко відома завдяки ЗМІ, але її історія сягає віддалених часів [38].

Під час правління Катерини II була встановлена одна з форм опіки над сиротами, і це було законодавчо закріплено як патронат. Головним чином, ця допомога надавалася бездомним дітям, хворим і неповнолітнім. Однак відповідальність за надання цієї допомоги покладалася на сільські та міські громади. Головною метою патронату на той час було забезпечення духовного розвитку дітей [2, с. 45].

Форма патронатного виховання для безпритульних і сиріт, які перебували в інтернатних закладах, була використана у 20-40-х роках минулого століття, а також у радянських республіках (це був наступний етап у розвитку патронату - патронатне виховання дітей під час радянського періоду).

Під час радянського періоду нашої історії інститут патронату був вперше введений постановою Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів РСФРР «Про порядок та умови передачі вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї» від 5 квітня 1926 року, а також постановою «Про порядок і умови передачі вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим в містах та робітничим селянам» від 28 травня 1928 року [23].

Згідно з висловленнями З. В. Ромовської, патронат над дітьми представляв собою оновлений інститут сімейного законодавства України, який був зазначений навіть у Кодексі про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР в 1926 році, але на той час не отримав широкого використання [40, с. 83].

В УРСР система патронату будувалася на подібних принципах. Згідно з постановою Ради Народних Комісарів Української РСР від 11

червня 1940 року, було ухвалено Положення щодо порядку патрунування дітей в колгоспах і сім'ях трудящих. Патронат охоплював дітей віком від п'яти місяців до шістнадцяти років на основі укладеного договору. Договори укладалися з відділом охорони здоров'я для дітей молодшого віку та з відділом освіти для старших дітей [40, с. 82].

Потреба у впровадженні такої форми виховання виникла через неможливість державних установ забезпечити опіку над усіма дітьми, які були позбавлені батьківського піклування через колективізацію, голодомор, репресії та війни. Тому, незважаючи на наголос на колективному державному вихованні дітей, сама держава делегувала функції щодо їхнього плацування окремим громадянам. Передача дітей у сім'ї патронів поєднувалася з державними заходами соціальної підтримки, включаючи виділення коштів для утримання патрунованих дітей з місцевих бюджетів.

Крім того, після досягнення патруваною дитиною віку 14 років передбачалося надання грошової допомоги з коштів громадської взаємодопомоги колгоспів, а також одноразової грошової допомоги з місцевого бюджету [58, с. 39].

Обговорюючи патронат як спосіб влаштування дітей, важливо зазначити, що в ті часи цей інститут слугував мотивацією для багатьох людей. Історія вміщує численні випадки, коли патронат використовувався виключно з метою отримання додаткового прибутку. Діти залишалися без належного нагляду та призначалися на напівголодне існування, а багато з них втягувалися в жебрацтво та дрібні крадіжки. У зв'язку з цим практика патронату поступово відмирала, і в 1968 році патронат був остаточно припинений [24, с. 18].

Макійчук Т., головний науковий консультант науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, пояснює припинення інституту патронату в той час з прийняттям Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік у 1968 році, де було виключено патронат із

сімейного права. Норми, які стосувалися патронату над дітьми, залишилися дійсними лише у двох колишніх республіках СРСР - Латвії та Узбекистані [22, с. 17].

Отже, досвід виховання дітей-сиріт у прийомних сім'ях на договірних умовах не виявився успішним. Патронат був замінений опікунством та усиновленням, що базувалися на традиційних сімейно-родинних зв'язках між прийомними батьками і дітьми.

Конвенція ООН про права дитини, що була ухвалена в 1989 році та ратифікована Україною в 1991 році, визнає, що найкращий спосіб забезпечити повний емоційний та комфортний розвиток дитини - це дозволити їй вирости в сім'ї, де панує атмосфера щастя, любові та взаєморозуміння [46]. Саме в таких умовах дитина може бути належним чином підготовленою до самостійного життя в суспільстві та вихованою в дусі розуміння цінності демократії, прав людини, вищих гуманістичних ідеалів та моральних цінностей.

Можливо, для досягнення цього завдання було закріплено інститут патронату на законодавчому рівні з 1 січня 2004 року з прийняттям нового Сімейного кодексу України (СК України). Цей факт можна пов'язати з початком третього періоду - періоду патронату в незалежній Україні, який продовжує діяти і в сучасні часи [21, с. 177].

На сьогоднішній день, питання патронату над дітьми регулюється в главі 20 Сімейного кодексу України. Патронатне виховання дітей здійснюється шляхом укладення договору патронату. Згідно з договором про патронат, орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або позбавлена батьківського піклування з інших причин, на виховання у сім'ю іншої особи, яка відома як патронатний вихователь, до досягнення дитиною повноліття, за винагороду (згідно зі статтею 252 Сімейного кодексу України) [59].

Ця форма влаштування дітей, які позбавлені батьківського виховання, включає кілька основних особливостей:

- створення відносин патронатного виховання на підставі укладення договору;
- договір про патронат є платним сімейним договором, згідно зі статтею 254 Сімейного кодексу України;
- для виникнення патронатних правовідносин, якщо дитина досягла віку, коли вона може висловити свою згоду, необхідно мати її згоду (згідно зі статтею 253 Сімейного кодексу України);
- патронатне виховання дітей-сиріт або дітей, які з інших причин позбавлені батьківського піклування, має обмежений строк - до досягнення дитиною повноліття (згідно зі статтею 252 Сімейного кодексу України);
- патронат не перешкоджає створенню сім'ї, тому це не є перешкодою для усиновлення дитини;
- між дитиною і патронатним вихователем складаються більш тісні зв'язки, ніж між дитиною і піклувальником чи опікуном;
- при патронаті батьківські права не передаються, а дитина передається лише на виховання;
- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань [62-63].

Отже, в історичних аспектах патронату видно, що цей інститут мав свої коріння в різних культурах та епохах і розвивався згідно з еволюцією суспільства та правового регулювання. Від давніх часів патронат служив засобом забезпечення опіки та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, і мав свої варіації в залежності від культурних та історичних умов.

З розвитком суспільства та законодавства патронат став більш формалізованим та законодавчо регульованим інститутом. Прийняття Конвенції ООН про права дитини відзначило важливий крок у визначенні стандартів захисту та виховання дітей поза власними сім'ями. Україна також має свою історію патронату, яка відображає динаміку цього інституту в умовах різних історичних періодів. Сьогодні патронат в

Україні регулюється законами та стандартами, які забезпечують права та захист дітей, які потребують опіки та виховання поза своєю біологічною сім'єю.

1.2. Основні принципи та цілі патронату над дитиною

Сучасний етап розвитку українського суспільства відзначається трансформацією всіх сфер громадського життя, що знаходить відображення в функціонуванні сім'ї як соціального інституту. Сім'я вважається найкращим середовищем для людини, для виховання, захисту та розвитку дітей, важливим фактором їх соціалізації.

На сьогодні сім'я як соціальний інститут переживає гостру кризу, причиною якого є зовнішні (між суспільством і сім'єю) та внутрішні конфлікти в сім'ї, які призводять до збільшення кількості невдатних сімей та розлучень, не сприяють успішному вихованню та розвитку дітей в сім'ї, реалізації їхніх прав та задоволенню потреб. Це свідчить про те, що існуючі соціально-педагогічні технології підтримки та допомоги сім'ї виявляються, з одного боку, неефективними, а з іншого – поверхневими та недостатньо деталізованими.

Україна вдосконалює свої стандарти опіки над дітьми, впроваджуючи Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року. Головною метою цього документу є забезпечення права кожної дитини на виховання в сім'ї та підвищення ефективності роботи державних та місцевих органів для запобігання соціальному сирітству та поліпшення системи соціальних послуг для дітей та сімей.

Однією з ключових моделей профілактики соціального сирітства є патронат над дітьми. Вона передбачає співпрацю між різними органами та виявлення вразливих сімей з дітьми на ранніх етапах, розробку управлінських рішень, що враховують інтереси дитини, і розвиток сімейно-орієнтованих послуг в громаді [68, с. 112].

У словнику з соціальної роботи термін «патронат» (від фр. *patrone* – заступник, покровительство) визначається як «соціальна робота, спрямована на забезпечення соціального догляду та допомоги соціально незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу» [64, с. 144].

Українська науковиця А.І. Капська розглядає патронат «як одну з форм соціальної роботи, що полягає в відвідуванні фахівцем клієнта вдома з діагностичними, контрольними або адаптивно-реабілітаційними цілями, що дозволяє налаштовувати та підтримувати тривалі зв'язки з ним, своєчасно виявляючи проблемні ситуації та надаючи невідкладну допомогу» [71, с. 16].

Патронат - це форма влаштування та виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування або потребують особливої уваги і підтримки [72, с. 134]. У цій моделі відбувається передача дитини на виховання до сім'ї іншої особи, яка відома як патронатний вихователь. Договір про патронат укладається між органом опіки та піклування та цією сім'єю.

Головні особливості патронату включають у себе тимчасовий характер, обмежений строк виховання (до досягнення дитиною повноліття), відплатний характер (плата за виховання), та згоду дитини, якщо вона досягла віку, коли може її висловити [67, с. 83]. Патронат не призводить до передачі батьківських прав і не створює аліментних зобов'язань між патронатним вихователем і дитиною.

Патронат над дітьми можна описати як тимчасовий період, під час якого дитина перебуває під опікою та вихованням патронатного вихователя через складні обставини у її житті або до того, як приймається рішення щодо її статусу, чи вона є сиротою, дитиною, позбавленою батьківського піклування, і яка форма влаштування їй підходить найкраще [71].

У загальному розумінні, патронат над дітьми може бути розглянутий як систему соціальних взаємодій, де особи, групи або спільноти взаємодіють одне з одним безпосередньо або опосередковано. Ця взаємодія ґрунтується на взаємній зацікавленості, відповідальності, співпраці та наданні допомоги. Таким чином, для успішного впровадження цієї інновації ключовими методологічними підходами є системний, міжсекторний і міжвідомчий науковий підхід, а також інтегрований підхід як в галузевому плані.

Патронат над дітьми представляє собою інноваційну систему соціально-педагогічної взаємодії, яка залучає фахівців з соціальної сфери, патронатних вихователів, а також близьких родичів і батьків дитини, що потрапила в складні життєві обставини [73]. Ця система передбачає впровадження різноманітних технологій, включаючи відбір та підготовку патронатних вихователів, ведення конкретних випадків, забезпечення соціально-педагогічної підтримки дитини і супровід її біологічної сім'ї, оцінку потреб дитини та її сім'ї, а також проведення мережових зустрічей.

Інтегрований підхід спрямований на ефективне партнерство між державними, громадськими організаціями та науковими установами. В рамках цього партнерства різні інституції спільно вирішують проблеми, орієнтуючись на інтереси клієнтів і одночасно розвиваючись шляхом обміну знаннями, прийняття рішень і узгодження професійних переконань, планів і стратегій дій. Основними принципами цього інтегрованого підходу є комплексність і модернізація, що передбачають впровадження нових форм і методів роботи через мультидисциплінарну співпрацю.

У рамках інтегрованого підходу, патронатні вихователі беруть на себе відповідальність за дитину та одночасно виступають її представниками перед іншими фахівцями соціальної сфери. Вони виступають посередниками між дитиною та її біологічними батьками, усиновлювачами або прийомними батьками [72].

При вивченні патронату над дітьми важливо враховувати як класичні теорії, такі як ті, що представлені З. Фрейдом, Е. Еріксоном, Міллером, Лоренцом, Дж. Боулбі, В. Сухомлинським тощо, так і сучасні дослідження зарубіжних та вітчизняних учених, що вивчають розвиток дітей, соціальне сирітство, особливості психічного та особистісного розвитку, психолого-педагогічні особливості дітей зі складними сімейними обставинами та інші аспекти пов'язані із вихованням дітей у різних умовах.

Теоретичні основи патронату над дітьми виникають із теорій, які досліджують вплив різних факторів на психічний розвиток дітей, зокрема вплив розлучення з матір'ю. Ці теорії охоплюють об'єктивні та міжособисті відносини, питання прив'язаності, депривації, адаптації тощо. Вони вказують на те, що інтернати не можуть забезпечити дітям необхідного соціального досвіду близьких і люблячих стосунків, який є ключовим для їх психологічного розвитку [70, с. 19].

Ще однією важливою теорією, яка допомагає розуміти значення патронату над дітьми, є теорія депривації розвитку. Дослідники, такі як І. Лангмейер і З. Матейчек, визначають депривацію як недостатнє задоволення основних психічних потреб протягом тривалого часу. Ці потреби включають багатий різноманітний стимуляційний середовище, диференційовану та стабільну структуру зовнішніх стимулів, а також емоційний зв'язок з близькими людьми, зокрема матір'ю (батьками або іншими важливими особами) [9, с. 29].

Розуміння різних форм психічної депривації, таких як сенсорна, когнітивна, емоційна і соціальна, допомагає виявити основні психологічні причини труднощів, які може переживати дитина після влаштування в нову сім'ю, зокрема в сім'ю патронатних вихователів.

Незважаючи на дослідження вчених, які підкреслюють негативний вплив тривалого та короткотривалого розлучення з матір'ю на подальший розвиток дитини (такі як А. Фрейд, Раттер, Фалберг і інші), було виявлено, що діти до шести місяців зазвичай досить легко переносять такі

розлучення і швидко адаптуються до нового об'єкта прив'язаності. Зазвичай розлади прив'язаності починають виявлятися лише після восьми місяців життя.

Раттер вказував на те, що розлучення з матір'ю, хоча і є фактором великого ризику, не завжди призводить до нездоровчих наслідків для соціального та особистісного розвитку дитини. Важливою є адекватна заміна матері іншою значущою особою та влаштування дитини в сімейне середовище, щоб згладити можливі наслідки [17].

Декілька факторів, таких як уроджені особливості нервової системи, ступінь травматизації та наявність позитивних впливів на розвиток особистості, свідчать про можливість компенсації деприваційних порушень у дитини через виникнення інших об'єктів прив'язаності (за словами Раттера). Дослідження підтверджують, що позитивний досвід міжособистісних стосунків, навіть на більш пізніх стадіях розвитку, є важливим чинником, який сприяє здатності дитини у майбутньому будувати конструктивні стосунки з іншими людьми, включаючи власну сім'ю [7; 22]. У той час як перебування дитини в установі може посилити негативні наслідки пережитих травм та стресів.

Важливо відзначити, що порушення прив'язаності може статися як в інтернатному закладі, так і в новій для дитини сім'ї. Це може трапитися, коли дитину раннього віку часто переміщують з однієї сім'ї в іншу, і батьки не завжди адекватно реагують на її емоційні потреби. Тому розміщення дитини в сім'ю патронатних вихователів має бути тимчасовим і обмеженим часовим періодом. Якщо повернення в біологічну сім'ю неможливе, необхідно негайно планувати постійне влаштування дитини в іншу сім'ю, таку як прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу або усиновлення.

Оскільки сила та якість прив'язаностей значною мірою залежать від поведінки батьків у відношенні до дитини і якості їхнього ставлення до неї

завданням патронатних вихователів є адекватна реакція на потреби дитини та надання особливої уваги позитивним емоційним взаємодіям з нею [5].

Завдяки своїм навичкам у встановленні теплих емоційних зв'язків із дітьми, патронатні вихователі нададуть дитині короткостроковий, але позитивний досвід таких стосунків у сімейному оточенні. Крім того, своїм власним прикладом та спільно з іншими фахівцями, вони будуть стимулювати біологічних батьків влаштованої дитини до позитивної емоційної взаємодії з нею.

Згідно з науковими дослідженнями, проведеними Дж. Боулбі, діти розвивають внутрішні робочі моделі або схеми, які визначають їх сприйняття світу, самооцінку, уявлення про стосунки та стратегію поведінки. У випадку, коли дитина зазнала травм або негативних впливів, ці робочі моделі можуть бути негативними і включати такі переконання, як «Я – поганий», «Мене не можуть любити», «Я не хочу, щоб мене любили», «Нікому не можна довіряти», «Батьки не люблять дітей, вони їх використовують» та інші [72].

З урахуванням цього факту важливо, щоб патронатні вихователі, які мають професійну та батьківську компетентність, задовольняли потребу дитини в почутті безпеки. У випадку, коли у дитини сформовані негативні внутрішні схеми та стратегії поведінки, метою патронатних вихователів стає створення позитивних робочих моделей.

Це можливо завдяки багаторазовому наданню дитині позитивних емоцій у результаті взаємодії з дорослими.

В теоретичній основі патронату над дітьми важливе значення приділяється розумінню адаптації як динамічного процесу, під час якого дитина адаптується до змін у соціальному середовищі [34]. Протягом перебування в родині патронатних вихователів, дитина оцінює це середовище на предмет надійності та безпеки, визначає межі та правила поведінки, а також розуміє своє місце в цій сімейній системі.

Рівень адаптації в родині патронатних вихователів залежить від можливості дитини внутрішньо усвідомити образ «доброї» матері протягом перших двох років свого життя (за М. Бардишевською) і від почуття безпеки. Проте, зі зростанням віку, особливо після п'яти-шести років, успішність адаптації в новій сім'ї може зменшуватися, і тривалість цього процесу може збільшуватися [2, с. 46]. Психологічні перешкоди в адаптації також можуть виникати у зв'язку з тривожністю дитини щодо її статусу в сім'ї патронатних вихователів.

Отже, на підставі теорії прив'язаності, депривації та інших наукових концепцій наявні об'єктивні докази того, що стосунки безпечної прив'язаності, які формуються в сім'ї, є основою здорового психологічного розвитку дитини. Однак для розвитку дитини також надзвичайно важливо уникати перебування в дисфункціональній сім'ї, де можуть існувати проблеми батьків, такі як алкоголізм чи психіатричні розлади, які можуть призвести до емоційної депривації, насильства та жорстокого поводження.

Основні принципи та цілі патронату дітей включають:

1. Забезпечення благополуччя та безпеки дітей: Головним принципом патронату є забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя та безпеки дітей. Це включає в себе забезпечення належних умов для їхнього фізичного і емоційного розвитку.

2. Забезпечення нормального розвитку та виховання: Метою патронату є надання дітям можливості розробляти свій потенціал, отримувати освіту та виховання у відповідності з їхніми потребами і інтересами.

3. Зміцнення соціальних зв'язків: Патронат сприяє збереженню і розвитку соціальних зв'язків дітей, включаючи зв'язки з патронатним вихователем і іншими членами сім'ї.

4. Захист прав дітей: Патронат має захищати права дітей, включаючи право на життя, гідне ставлення, освіту, медичний догляд та інші права, забезпечені Конвенцією ООН про права дитини.

5. Збереження сімейного контексту: Один із головних принципів патронату - збереження зв'язку дитини з її біологічною сім'єю та культурними коріннями.

6. Партнерство з біологічними батьками: Патронат може сприяти співпраці з біологічними батьками дитини в тих випадках, коли це є в інтересах дитини.

7. Індивідуальний підхід: Патронат повинен враховувати індивідуальні потреби і особливості кожної дитини та створювати умови для їхнього оптимального розвитку.

8. Сприяння самостійності та адаптації: Метою патронату є підготовка дітей до самостійного життя в суспільстві, надання їм навичок та підтримки для адаптації у дорослому житті.

9. Зміцнення патронатної сім'ї: Патронат включає в себе підтримку та навчання патронатних вихователів, щоб вони могли надавати належну опіку та виховання дітям.

10. Суспільна інтеграція: Головною метою патронату є включення дітей в суспільне життя та сприяння їхній інтеграції в громаду.

Ці принципи та цілі спрямовані на забезпечення належних умов для розвитку та благополуччя дітей, які залишилися без батьківського піклування або потребують особливої уваги та підтримки.

1.3. Типи та форми патронату

У теоретичному фундаменті сімейного патронату також існує концепція «сильних сторін клієнта». Ця концепція вказує на те, що важливо враховувати позитивні аспекти та можливості особи чи сім'ї у подоланні життєвих труднощів. Згідно з цією концепцією рекомендується проаналізувати сильні сторони рідних, друзів та знайомих, які готові допомогти дитині та її сім'ї.

Наприклад, сильними сторонами рідної сім'ї дитини, яка влаштована до патронатних вихователів, можуть бути такі риси:

1. Бажання зберегти сім'ю. Воля та намагання зберегти сімейні зв'язки.
2. Віра в краще майбутнє. Впевненість, що життя може стати кращим і що складні обставини можна подолати.
3. Навчання та саморозвиток. Здатність вчитися та бажання підвищувати свою батьківську компетентність.
4. Готовність до змін. Відкритість до новацій і готовність до змін у житті.
5. Співпраця з фахівцями соціальної сфери. Бажання продуктивно співпрацювати з соціальними працівниками та іншими фахівцями.
6. Соціальний супровід. Згода на підтримку та співпрацю з соціальними службами вирішення складних життєвих ситуацій.

Важливо акцентувати увагу на розвитку сильних сторін клієнта, підкреслюючи потенціал біологічних батьків і їхню здатність розв'язувати життєві проблеми. У разі, коли батьки розуміють та підтримують рішення про розміщення дитини в іншій сім'ї, це сприяє швидшому вирішенню проблеми та створює комфортні умови для дитини в новому оточенні завдяки посиленню її відчуття підтримки батьків [18].

До факторів, які сприяють здатності патронатних вихователів ефективно сприяти реабілітації дитини, входять наступні аспекти:

1. Батьківська компетентність. Здатність бути компетентними батьками та надавати належний догляд та виховання дитині.
2. Позитивний досвід власного дитинства. Особистий позитивний досвід дитинства може бути корисним при роботі з дітьми, оскільки він допомагає краще розуміти їхні потреби та почуття.
3. Здоровий спосіб життя. Здоровий спосіб життя патронатних вихователів може впливати на загальний фізичний і психічний стан дитини.

4. Доступ до ресурсів громади. Можливість користуватися ресурсами та послугами спільноти для забезпечення потреби дитини.

5. Широка мережа соціальних контактів сім'ї. Наявність різноманітних соціальних зв'язків та контактів може допомагати вирішувати питання, пов'язані з дитиною.

6. Здатність виявляти ознаки кризи/стресу. Вміння розпізнавати та ефективно впливати на ознаки кризи або стресу, з якими може зіткнутися дитина.

7. Уміння створити для дитини розвивальне та виховне середовище. Здатність створювати навколишнє середовище, яке сприяє розвитку та вихованню дитини, а також мобілізувати її внутрішні потенції та здібності [23].

Ці вимоги є важливими під час відбору патронатних вихователів, оскільки вони грають ключову роль у забезпеченні добробуту та розвитку дітей, які потребують підтримки.

Отже, основні завдання патронатних вихователів можна сформулювати наступним чином:

- забезпечення відчуття безпеки дитини; створення ситуацій, в яких дитина може досліджувати позитивні емоції, відтак дбати про створення теплих, дружніх та довірливих стосунків з патронатними вихователями;

- розвиток основної довіри до інших людей;

- надання підтримки дитині у регулюванні її власних емоцій, бажань та поведінки;

- сприяння розвитку самоусвідомлення, формуванню здорової ідентичності, а також підвищення рівня самооцінки.

Патронатні вихователі повинні мати глибоке розуміння процесів розвитку дитини та наслідків порушення прив'язаності. Вони також повинні розуміти важливість професійної допомоги для дитини та мати чітку стратегію та тактику взаємодії з її біологічними батьками. У цьому контексті патронат над дітьми базується на ідеї професіоналізації [34].

Патронатний вихователь виконує виховну та професійну функції щодо дитини. Як батько-вихователь, він проявляє до дитини ніжність та чуйність, а як професіонал, використовує спеціальні навички роботи з дитиною в соціально-педагогічному закладі. Порівнюючи ці дві функції, можна зазначити, що під час короткотермінового розміщення дитини, патронатні вихователі переважно виконують професійну роль.

Так, для відновлення дітей із порушеннями прив'язаності, патронатна опіка в першу чергу передбачає терапевтичну складову. Терапія прив'язаності вимагає тісної співпраці між патронатними вихователями та психотерапевтом. Особливо важливо надавати дітям із порушеннями прив'язаності специфічну психотерапевтичну підтримку, таку як методика Тераплей, сімейна терапія прив'язаності, діадна терапія розвитку та інші [6]. Ці методи спрямовані на розвиток безпечних стосунків між батьками та дитиною. Крім того, методи, такі як травмофокусована когнітивно-поведінкова терапія та метод EMDR, є ефективними для дітей, які зазнали травм та мають посттравматичний стресовий розлад, тоді як поведінкова терапія є одним із основних способів допомоги дітям з розладом гіперактивності з дефіцитом уваги. У цьому контексті важливо, щоб патронатні вихователі були готові співпрацювати з відповідними фахівцями.

Отже, теоретичні засади сімейного патронату базуються на принципах розвитку особистості, врахуванні її потреб і прав, розумінні впливу розлучення з матір'ю на психічний розвиток дитини, концепції систем, адаптації особистості, теорії сильних сторін і процесу відновлення. Визначення теоретичних основ сімейного патронату допомагає з'ясувати, як і для чого потрібно діяти, щоб досягти результативності, сприяє обґрунтуванню інформації, накопиченої під час соціального втручання, і сприяє прийняттю належних рішень в інтересах дитини.

Патронат - це соціальний захист та підтримка, надана однією особою або організацією іншій особі, зазвичай дитині або особі, яка потребує допомоги та підтримки.

Сьогодні в професійному співтоваристві соціальних педагогів (Л.С. Алексєєва, А.І. Капська, Л.Н. Завацька, М.В. Шакурова та ін.) використовуються дві класифікації патронату, на основі яких можна розробляти та впроваджувати спеціалізовані дослідницькі, профілактичні та підтримуючі програми.

Перша класифікація базується на характері тих дій, які здійснюють соціальні служби щодо сімей та дітей групи особливого ризику - клієнтів патронату. Вона включає такі види патронату:

- соціальний;
- медико-соціальний;
- соціально-педагогічний;
- соціально-психологічний;
- соціально-економічний [14, с. 34].

Патронат над дитиною має інтегративний характер: будь-який його вид (соціальний, психологічний, медико-соціальний, педагогічний) спрямований як на покращення фізичного та матеріального благополуччя клієнта, так і на створення для нього психологічного комфорту; підвищення психологічного тону та формування атмосфери довіри, взаєморозуміння; зміна мотивації; відволікання від небажаної поведінки і переживань, а також на навчання та виховання клієнта і членів його сім'ї. Залежно від ситуації види патронату можуть застосовуватися як в комплексі, так і окремо [19, с. 88].

Згідно до цієї класифікації у науковій літературі існує кілька тлумачень соціального патронату. Наприклад, А.І. Капська визначає *соціальний патронат* як «систему соціально-педагогічної допомоги та підтримки людини, спрямовану на запобігання ускладнень, рецидивів проявів у процесі активної праці людини над самовдосконаленням,

подоланням особистісних проблем, а також закріплення та подальший розвиток у нього навичок соціальної роботи над собою» [71].

На наш погляд, патронат – «діяльність із надання адресної підтримки та різноманітних соціальних послуг протягом тривалого часу сім'ям та дітям (клієнтам), які опинилися в складній або небезпечній, кризовій ситуації, але об'єктивно не мають здатності чи втратили можливість самостійно її подолати» [4, с. 94].

Аналіз наукових підходів до визначення поняття «соціальний патронат» дозволив зробити висновок, що, незважаючи на фразеологічні відмінності, сутність соціального патронату зводиться до одного з видів соціальної роботи, яка виявляється у наданні адресної соціальної допомоги клієнту (головним чином вдома) з діагностичними, профілактичними, контрольними, адаптивно-реабілітаційними цілями; налагодженні та підтриманні тривалих зв'язків із ним; своєчасному виявленні проблемної ситуації; наданні термінової (економічної, соціально-побутової, лікувально-профілактичної, соціально-педагогічної, психологічної, правової) допомоги.

Медико-соціальний патронат використовується для хворих і фізично неповноцінних членів сім'ї, зокрема дітей (інвалідів), які потребують систематичного та повсякденного догляду. Це включає доставку ліків, продуктів, виконання простих фізичних вправ, тобто всього того, що людина не може зробити у зв'язку зі своїм поточним становищем. Працівник, який проводить медико-соціальний патронат, повинен мати навички спілкування з цією категорією клієнтів, гуманне та доброзичливе ставлення до них. Його основне завдання - встановити з клієнтом відносини взаємного довір'я та співчуття, які забезпечать потреби залежної від нього особи не лише в елементарному догляді, але і в захисті, прив'язаності та розумінні.

Соціально-психологічний патронат реалізується у різних формах тривалої психологічної та соціальної підтримки клієнтів, які умовно

поділяються на групи кризових чи стресових (клієнти, які переживають кризу або стрес, що має вирішальне значення для їхнього майбутнього і супроводжується вираженим і гострим емоційним напруженням) та проблемних (клієнти, які зазнають труднощі в розв'язанні конфліктної, важливої для них ситуації, яка насправді не завжди є життєво важливою, і які перебувають у стані хронічної соціально-психологічної дезадаптації та емоційного напруження). Цей вид патронату включає:

- поради щодо способу дій у складній ситуації;
- надання клієнту інформації, яка його цікавить;
- психологічне та психосоціальне консультування;
- допомога у розвитку соціальних та особистісних навичок, які дозволяють клієнту впоратися з кризами [3, с. 190].

Соціально-педагогічний патронат, за визначенням А.М. Панова, розглядається як «форму індивідуальної адресної соціальної підтримки та необхідних послуг на тривалій основі сім'ям і дітям, які потрапили в особливо важку і навіть небезпечну, кризову ситуацію» [5, с. 16]. Він також визначає основну мету соціально-педагогічного патронату, яка полягає в різносторонньому розвитку дитини відповідно до її задатків, схильностей, здібностей, індивідуальних, психологічних і фізичних особливостей, культурних потреб, формуванні у неї моральних норм та створенні умов для її соціалізації.

Друга класифікація базується на характеристиці об'єктів патронату. Залежно від:

- віку об'єкта патронату виділяють: патронат дітей, підлітків, молоді, літніх людей і т.д.;
- за статевою приналежністю - патронат дівчат (жінок), юнаків (чоловіків);
- за медичними показаннями розрізняють патрона інвалідів, дітей із обмеженими можливостями, вагітних жінок і т.д.;

- за соціальним статусом - патронат безнаглядних дітей, прийомних сімей, жертв насильства і т.д.;

- за сімейними проблемами - патронат неблагополучних, неповних, малозабезпечених сімей та ін. [4, с. 98].

1. Дитячий патронат. Ця форма патронату передбачає догляд та підтримку дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах або в ситуаціях, коли їхні батьки не можуть надавати необхідний догляд та виховання. Дитячий патронат може включати у себе прийомну сім'ю, патронатних батьків, допомогу в навчанні, медичну допомогу тощо.

2. Соціальний патронат. Ця форма патронату спрямована на підтримку осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, таких як бездомні, безробітні, іммігранти або особи з обмеженими можливостями. Соціальний патронат може включати в себе надання житла, робочих місць, психологічну підтримку та інші види допомоги.

3. Патронат над освітою. Ця форма патронату передбачає підтримку освітнього процесу дітей або молоді. Вона може включати в себе надання стипендій, підтримку в навчанні, консультування щодо кар'єрних виборів та інші види освітньої допомоги.

4. Медичний патронат. Ця форма патронату передбачає надання медичної допомоги особам, які потребують лікування або реабілітації. Вона може включати в себе фінансування медичних процедур, лікування в лікарнях, допомогу в забезпеченні медичних препаратів тощо.

5. Підприємницький патронат. Ця форма патронату полягає в фінансовій підтримці та консультаціях для підприємців або стартапів. Патрони надають фінансову допомогу та діляться своїм досвідом та зв'язками, щоб допомогти бізнесу розвиватися.

6. Культурний патронат. Ця форма патронату спрямована на підтримку мистецтва, культури та науки. Патрони надають фінансову допомогу художникам, вченим, музеям, театрам та іншим культурним та науковим установам.

7. Спортивний патронат. Ця форма патронату передбачає підтримку спортсменів, команд або спортивних заходів. Патрони можуть надавати фінансову допомогу, спортивне обладнання, тренерські послуги та іншу підтримку для розвитку спорту [6].

Ці типи та форми патронату можуть переплітатися і варіювати в залежності від конкретної ситуації та потреб осіб, яким надається допомога.

Сімейний патронат, як новаторська ініціатива для забезпечення прав дитини на сімейний уділ, є новою комплексною послугою для уразливих сімей з дітьми. Вона включає в себе тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, у сім'ї патронатних вихователів. Водночас фахівці соціальної сфери надають біологічній сім'ї дитини інтенсивні підтримуючі послуги для відновлення її здорового функціонування [10].

Влаштування дитини в сім'ю патронатних вихователів дарує їй можливість уникнути досвіду перебування в інституційних установах (наприклад, притулка для дітей або центру соціально-психологічної реабілітації дітей, лікарні). Це частково допомагає відновити особистісний потенціал, компенсувати деприваційні порушення через набуття позитивного досвіду міжособистісних стосунків, ознайомлення та прийняття нових моделей поведінки та сімейних цінностей.

Вивчення та аналіз наукових досліджень Л.А. Машкіної та Л.В. Зданевич дозволяють визначити основні функції соціально-педагогічного патронату:

- комунікативну,
- організаторську,
- прогностичну,
- охоронно-захисну,
- діагностичну,
- попереджувально-профілактичну,

- корекційно-реабілітаційну [70, с. 19].

Комунікативна функція полягає в забезпеченні та налагодженні професійної взаємодії між особами, які зацікавлені у створенні сприятливих умов для виховання, навчання та розвитку дитини (батьків та соціального педагога) і устанавленні контакту між ними. Успішне взаємодії та партнерство дозволяють досягти кращих результатів у вирішенні педагогічних завдань, які ставить перед собою соціальний педагог.

Когнітивно-операційний компонент цієї функції передбачає знання соціальним педагогом:

- загальних положень теорії спілкування;
- типів спілкування;
- функцій спілкування;
- основних правил і норм спілкування;
- провідних положень конфліктології;
- суті та особливостей спілкування з батьками (або особами, які їх замінюють), що можуть належати до різних соціальних груп, у т.ч. і груп соціального ризику;
- етичні принципи спілкування [72, с. 134].

У своїй роботі соціальний педагог повинен вміти вибирати адекватні методи комунікативного впливу на батьків, а також попереджати та подолати конфліктні ситуації, які можуть виникати безпосередньо з батьками чи дітьми.

Організаційна функція соціально-педагогічного патронату полягає в створенні умов для забезпечення всебічного розвитку дитини. Соціальний педагог організовує діяльність, яка відповідає інтересам та природним потребам дитини у спілкуванні, дослідженні та творчості. Ця функція спрямована на організацію консультаційних пунктів; створення сімейних об'єднань і клубів; психолого-педагогічної допомоги батькам; встановлення співпраці з іншими соціальними інститутами.

Прогностична функція - це передбачення результатів діяльності соціального педагога в різних аспектах його професійної діяльності;

- розробка індивідуальних розвивальних програм;
- визначення актуальних, основних напрямків розвитку дитини;
- програмування і прогнозування формування особистості;
- вибір методів, прийомів і методик, які можуть максимально забезпечити результативність навчально-виховних завдань [70, с. 19].

Функція захисту та оборони проявляється у підтримці та захисті сімей і дітей, формуванні правової компетентності та культури сімей шляхом ознайомлення з чинним законодавством; спрямована на захист прав і інтересів дітей на основі державних та міжнародних документів з метою забезпечення гарантованих їм прав та умов життєдіяльності [72, с. 135]. До таких документів відносяться: Декларація прав дитини, Конвенція ООН про права дитини, Сімейний кодекс, Закон України «Про освіту» та інші.

Функція діагностики призначена для виявлення індивідуальних та специфічних особливостей дитини та дозволяє адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання. Діагностична функція включає в себе:

- констатацію індивідуальних особливостей дитини;
- встановлення у кожному окремому випадку причини того, чому виникають певні прояви у поведінці дитини, які фактори їх обумовлюють та до чого це може призвести;
- визначення місця і значущості отриманих даних в цілісній, динамічній картині життя особистості;
- планування корекційної роботи [4].

Виконуючи діагностичну функцію, соціальний педагог обов'язково повинен знати: теоретичні основи психолого-педагогічної діагностики; особливості діагностики об'єктів соціально-педагогічної діяльності; методи соціально-педагогічної діагностики; принципи діагностичного обстеження.

Соціальний педагог повинен усвідомлювати свою відповідальність за діагноз та його наслідки для сім'ї та дитини.

Функція діагностики призначена для виявлення індивідуальних та специфічних особливостей дитини і дозволяє адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання. Діагностична функція передбачає:

- констатацію індивідуальних особливостей дитини;
- встановлення у кожному окремому випадку того, чому певні прояви відбуваються у поведінці дитини, які причини їх обумовлюють та до чого це може призвести;
- визначення місця і значущості отриманих даних в цілісній, динамічній картині життя особистості;
- планування корекційної роботи [14, с. 24].

Виконуючи діагностичну функцію, соціальний педагог обов'язково повинен знати: теоретичні основи психолого-педагогічної діагностики; особливості діагностики об'єктів соціально-педагогічної діяльності; методи соціально-педагогічної діагностики; принципи діагностичного обстеження. Соціальний педагог повинен усвідомлювати свою відповідальність за діагноз та його наслідки для сім'ї та дитини.

Корекційно-реабілітаційна функція полягає у праці над удосконаленням особистісних якостей дитини, розвитку у неї вміння виражати свої емоції, контролювати почуття та керувати своєю поведінкою, створенні умов для розвитку її потенційних можливостей (надання допомоги дітям із функціональними обмеженнями, які потребують соціальної реабілітації).

Зазначені вище функції розкривають зміст і особливості здійснення соціально-педагогічного патронату. Важливою умовою здійснення соціально-педагогічного патронату є визначення об'єктів, які потребують даного виду допомоги. На жаль, на сьогодні не існує єдиної точки зору щодо об'єктів соціально-педагогічного патронату.

Висновки до розділу 1

Розглянуто ключові аспекти, пов'язані з історією, принципами, цілями, типами та формами патронату дітей в контексті системи соціального захисту. Виявлено і розглянуто деякі основні аспекти, які є важливими для розуміння сутності патронату та його ролі у сучасному суспільстві.

З'ясовано, що патронат має давню історію та еволюцію. Відомо, що патронат виник як механізм допомоги та підтримки дітей, які опинилися без батьківського піклування або перебували в складних життєвих обставинах. З часом цей інструмент став важливою складовою системи соціального захисту.

Визначено ключові принципи, на яких ґрунтується робота патронатних служб. Зокрема, було наголошено на принципі захисту прав та інтересів дитини, як одного із головних завдань патронату. Інші важливі принципи включають індивідуальний підхід до кожної сім'ї, збалансований підхід до роботи з батьками та дітьми, а також прозорість та відкритість в роботі патронатних служб.

Розкрито різноманітність підходів до патронату дітей. Показано, що патронат може приймати різні форми, такі як соціальний патронат, сімейний патронат, професійний патронат тощо. Кожен з цих видів має свої особливості та завдання у відношенні до дітей та сімей.

Важливість розуміння історії та принципів патронату, а також різноманітності його форм для ефективного впровадження цієї системи у сучасному суспільстві. Всі ці аспекти є основоположними для подальших розділів дослідження та розвитку системи патронат.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАТУ НАД ДИТИНОЮ

2.1. Форми роботи із сім'єю як сфера наукового пошуку

За визначенням О. Лазора і О. Лазора, патронатні посади охоплюють посади помічників, радників, консультантів, прес-секретарів та інших, які передбачені штатним розписом для забезпечення організаційної та інформаційно-аналітичної підтримки діяльності членів Кабінету Міністрів України та керівників органів державної влади [4, с. 59].

За В. Тимощуком і А. Школиком, патронатною службою слід вважати тільки службу, яка обслуговує керівника [20]. Публічний службовець політичної (особистої) відданості - це публічний службовець, який прийнятий на посаду на термін повноважень державного політика або колегіальної державної інституції, яка його найняла [62, с. 25].

За останніми дослідженнями та науковою літературою, питання патронатних служб розглядалися та обговорювалися дослідниками з різних напрямків. Важливо відзначити, що В. Бебик та С. Куніцин розглядали патронатні служби як інструмент для забезпечення PR керівників; Н. Бондаренко досліджував правові аспекти цих служб; О. Лазор і О. Лазор зосереджувалися на організації та функціонуванні цих служб. Г. Леліков та А. Ринденко працювали над поясненням положень Закону України «Про державну службу», в той час як В. Тимощук і А. Школик досліджували вітчизняний та міжнародний досвід у сфері публічної служби [63, с. 83]. Проте, залишаються невирішеними деякі аспекти загальної проблеми, зокрема, визначення характерних особливостей патронатних служб.

Виходячи з визначення поняття соціально-педагогічного патронату як форми індивідуальної адресної соціальної підтримки та необхідних послуг на тривалу основу сім'ям та дітям, які потрапили в особливо важку і

навіть небезпечну кризову ситуацію, до об'єктів соціального патронату можна віднести:

- сім'ю як фундаментальний суспільний інститут, від добробуту якого залежить соціальне, моральне і, в кінцевому підсумку, економічне благополуччя держави;

- дітей як найбільш незахищений і вразливий шар населення, майбутнє країни [5, с. 22].

Сім'я - перший життєвий простір у житті кожної людини. У процесі становлення особистості дитини вона відіграє важливу роль: це фундаментальний фактор соціалізації та формування самосвідомості. Розглядаючи сім'ю як фактор соціалізації особистості, важливо пам'ятати, що вона може справляти і від'ємний вплив на своїх членів, зокрема, на дітей. Це можливо, якщо сім'я перебуває у нещасливому стані, в ній виникають конфлікти, алкоголізм батьків, насильство, порушені міжособистісні відносини і т.д.

Успішність соціально-педагогічного патронату сім'ї забезпечується завдяки визначенню типу сім'ї. Адже кожна сім'я має свої особливості і, відповідно, потребує різних видів допомоги, застосування форм та методів роботи в залежності від індивідуальних потреб сім'ї.

У необхідності надання невідкладної допомоги, а отже, в соціально-педагогічному патронаті потребують сім'ї, що опинилися в складній життєвій ситуації.

Сім'я в складних життєвих обставинах – це «сім'я, яка втратила свої вихователні можливості через виникнення складних життєвих обставин, які порушують нормальну життєдіяльність одного або декількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно» [8, с. 60].

Поняття «складні життєві обставини» визначено Законом України «Про соціальні послуги» і включає наступний перелік обставин, які порушують нормальну життєдіяльність особи: інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку з віком або станом здоров'я, самотність,

сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, пренебрежливе ставлення та негативні відносини в сім'ї, неплатоспроможність, психологічні чи психічні розлади, стихійні лиха, катастрофи і т.п. [7, с. 240].

Дослідницями І.Н. Трубавіною, І.Д. Зверевою визначені умови, які призводять до складних життєвих обставин сім'ї:

- соціально-демографічні (неповні та багатодітні сім'ї; сім'ї, які перебувають в процесі розлучення);
- матеріально-побутові (неплатоспроможні; сім'ї з безробітними батьками);
- медико-соціальні (сім'ї з дітьми-інвалідами; алкогольно, наркозалежні та спізалежні, психічно хворі члени сім'ї);
- психологічні та соціально-педагогічні (сім'ї з неблагоприятною психологічною атмосферою; емоційно-конфліктними відносинами; педагогічно не компетентні сім'ї);
- соціально-правові (сім'ї з криміногенними проявами способу життя; сім'ї, члени яких були раніше судимі) [30, с. 34].

У сім'ях, що перебувають у педагогічному запущенні, низький рівень загальної культури поєднується з відсутністю педагогічної, а головне - з небажанням змінювати себе. Постійне ігнорування соціально-педагогічних вимог призводить до втрати сім'єю соціальних орієнтирів та конфронтації з суспільством. Діти, які виховуються за негативним прикладом батьків, припиняють дотримуватися як соціальних, так і педагогічних норм.

Асоціальна сім'я ігнорує загальноприйняті правила моралі та гуманного ставлення. У таких сім'ях батьки зловживають спиртними напоями, вживають наркотики, ведуть аморальний спосіб життя. Така сім'я не може задовольнити духовні та громадські потреби та розвиток почуттів, вона ізольована від суспільства. Вона є дисфункціональною, у ній суттєво ускладнюється розвиток її членів, їхні взаємини не ґрунтуються на почуттях щирості та взаємності, а ролі та норми поведінки не визначені.

Діти з таких сімей відчують відсутність уваги, тепла, любові. Образи з дитинства вони несуть через усе своє життя.

В. Падун вказує на те, що «прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу та патронат над дітьми є формами виховання дітей, які тимчасові та родинні, оскільки прийомне виховання передбачає збереження і підтримку контактів дитини з її біологічними батьками, і однією метою є повернення дитини в її власну родину» [30, с. 9].

Розвиток сімейних установ для усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, став важливою національною ініціативою в останні роки. Це необхідна умова для належного виховання дітей, які не мають можливості бути власній біологічній родині.

Усиновлення, опіка та піклування над цими дітьми є добре відомими та перевіреними часом способами сімейного виховання. Тим часом, нові форми, такі як прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу і патронат значного розвитку останнім часом і відображають інноваційний характер сімейного законодавства України. Особливо патронат над дитиною виступає як передовий метод надання допомоги родині та реалізації деінституціалізаційних реформ [17].

Патронат над дитиною включає в себе ряд функцій, зокрема:

1. Виховну функцію, яка спрямована на залучення батьків та дітей до виховного процесу та створення сприятливого оточення для позитивної соціалізації. Це включає в себе підтримку інституту сім'ї, взаєморозуміння та повагу до інших, розвиток конструктивної взаємодії та ініціативи, а також формування психолого-педагогічної компетентності сімей і створення сприятливого середовища для дітей.
2. Соціальний супровід і підтримку прийомних сімей та дітей, які покинули місця позбавлення волі.
3. Підготовку кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі.

4. Ресоціалізацію засуджених неповнолітніх, які перебувають у виправно-виховних колоніях, та їх підготовку до повернення у суспільство.

5. Соціально-педагогічну підтримку дітей із ризикованою поведінкою та корекцію девіантної поведінки [23].

Ці функції спрямовані на створення позитивного середовища для дітей, запобігання соціальному сирітству, негативній поведінці, та сприяють розвитку сімей та громад.

У соціально-правовій функції виявляється захист материнства і дитинства через правові норми, ознайомлення сімей із чинним законодавством та підвищення відповідальності за порушення цих норм. Тут також важлива роль виховання правової культури серед батьків і дітей.

У соціально-реабілітаційній функції передбачена підтримка неблагополучних сімей і сімей групи ризику, а також допомога постраждалим членам сімей через виховну, освітню і опікунську роботу. Ця допомога надається також тим, хто постраждав від природних і техногенних катастроф, а також від різних видів насильства у сім'ї, включаючи дітей з інвалідністю та прийомних дітей і вихованців [17].

Креативна функція полягає в поширенні здорового способу життя, організації цікавого дозвілля для сімей і дітей, підтримці творчих ініціатив, проведенні благодійних акцій та розвитку волонтерського руху.

Існують різні види виховних середовищ, які вимагають особливої уваги та психолого-педагогічної підтримки. Серед них можна виділити такі: конфліктне середовище, де виникають суперечки і непорозуміння; середовище емоційного відчуження, коли діти не оточені належними дбанням, любов'ю та повагою до своєї гідності; а також середовище з наявністю прихованого насилля та асоціальної спрямованості, де можуть відбуватися жорстокості, насильство, втягнення в шкідливі звички та кримінальну сферу тощо [2, с. 46].

Патронатні над дитиною, крім своїх загальних функцій підтримки сімей у різних аспектах, також має на меті задовольнити потреби дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, наскільки це можливо.

Сімейний патронат – це комплексна професійна послуга, яка включає в себе тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах і потребує захисту [19, с. 88]. Ця дитина перебуває в сім'ї патронатних вихователів, а також отримує інтенсивну підтримку від фахівців соціальної сфери для відновлення її нормального функціонування.

Патронат може бути поділений на короткостроковий, що триває до 6 місяців, і довгостроковий, що триває до 2 років або на інший визначений термін, який враховує індивідуальні потреби конкретної дитини. Він може бути застосований не лише у випадках, коли дитина залишилася без піклування батьків через їхню відсутність (наприклад, у разі смерті батьків або їхньої госпіталізації), але й у випадках, коли дитина опинилася в небезпечному соціальному оточенні, наприклад, під час внутрішньосімейних конфліктів або через тимчасову асоціальну поведінку батьків тощо [21, с. 177].

Під час перебування дитини в сім'ї патронатних вихователів проводиться робота з реабілітації її біологічної родини, з метою повернення дитини в належне сімейне середовище. Цей підхід дозволяє уникнути плацементу дитини у державні інтернатні заклади, а замість цього, зразу після перебування в сім'ї патронатних вихователів, шукати найкращий варіант для подальшого влаштування. Патронат також може мати інші важливі аспекти в роботі з дітьми. І важливою є те, що патронатним вихователям надається відповідна компенсація та зараховується трудовий стаж.

Патронатний вихователь - це працівник відділення сімейного патронату, який, укладаючи договір, бере на себе обов'язки з догляду та

виховання дитини, яка була влаштована до відділення. Він діє в рамках термінів та умов, визначених у цьому договорі [21, с. 178].

Патронатними вихователями можуть бути громадяни України віком від 35 до 60 років для жінок і від 35 до 65 років для чоловіків. Вони повинні відповідати наступним критеріям: перебувати у зареєстрованому шлюбі; проживати на спільній житловій площі; мати позитивний досвід виховання дітей; один (одна) з них не може поєднувати обов'язки патронатного вихователя з іншою роботою; пройти спеціальну підготовку; відповідати іншим вимогам, визначеним чинним законодавством [33].

Патронатні вихователі тісно співпрацюють із різними фахівцями, щоб виконувати свої основні завдання. Один з таких спеціалістів - соціальний педагог.

Проте головною особою в команді є соціальний педагог, який виступає важливим ланком у цьому процесі. Він сприяє батькам у подоланні кризи та надає їм другий шанс. Найчастіше виявляється, що провина батьків полягає лише в тому, що вони знайшлися в складних життєвих обставинах та відчули безпомічність. У багатьох випадках не було нікого поруч, хто міг би їх підтримати, допомогти і надихнути.

З основи теорії та результатів наукових досліджень видно, що соціальний педагог грає різноманітні соціальні ролі, працюючи з родинами:

1. Він є радником, надаючи інформацію родині про важливість та можливості взаємодії між батьками і дітьми у сім'ї, розповідаючи про розвиток дитини і надаючи педагогічні поради щодо її виховання.

2. Він є консультантом, який консультує родину з питань сімейного законодавства, міжособистісної взаємодії в сім'ї, інформує про наявні методи виховання, що підходять саме для цієї родини, і пояснює батькам, як створити умови, необхідні для нормального розвитку і виховання дитини в сім'ї.

3. Він виступає як захисник прав дитини в ситуаціях, коли вони порушуються через повну деградацію особистості батьків, такі як алкоголізм, наркоманія чи жорстоке поводження з дітьми [68, с. 83].

Напрями діяльності соціального педагога із сім'єю:

- освітня/ педагогічна модель допомоги;
- посередницька [62].

Робота з сім'єю у формі сімейного патронату є важливою сферою наукового дослідження в галузі соціальної роботи, педагогіки, психології та інших суміжних наук. Дослідження у цій області спрямовані на розуміння, аналіз і удосконалення різних аспектів роботи з сім'ями у важких життєвих обставинах. Основні напрямки наукового пошуку у цій сфері включають:

1. Соціальна робота з сім'єю. Дослідження способів і методів соціальної роботи з сім'ями, які потребують підтримки та патронату. Це може включати в себе вивчення ефективності різних підходів до роботи з такими сім'ями, аналіз програм та інтервенцій, спрямованих на поліпшення їхнього становища.

2. Психологічний аспект. Вивчення психологічних аспектів взаємодії між патронатними сім'ями і дітьми, які перебувають під їх опікою. Це може включати аналіз впливу сімейного патронату на психосоціальний розвиток дітей і їх відносини з патронатними батьками.

3. Педагогічні аспекти. Вивчення освітніх методів та стратегій, які можуть бути застосовані в сімейному патронаті для підтримки навчання та розвитку дітей. Дослідження може спрямовуватися на вивчення взаємодії між патронатними батьками і дітьми у процесі навчання та виховання.

4. Правові аспекти. Аналіз законодавства та правових аспектів, пов'язаних із сімейним патронатом, включаючи права та обов'язки патронатних сімей і дітей. Дослідження може спрямовуватися на вдосконалення правового регулювання цієї сфери.

5. Соціокультурні аспекти. Вивчення впливу соціокультурних чинників на сімейний патронат та його результати. Дослідження може охоплювати аналіз різних культурних підходів і традицій, які впливають на сприйняття і реалізацію сімейного патронату.

Ці напрямки наукового пошуку сприяють розумінню та покращенню роботи з сім'ями у формі сімейного патронату і допомагають розробити кращі підходи до підтримки дітей у складних життєвих обставинах.

На основі викладеного матеріалу ми дійшли висновку, що соціально-педагогічна робота у родині вимагає від фахівця здатності успішно функціонувати в системі міжособистісних відносин, а патронатні сім'ї є однією із сучасних і пріоритетних форм взаємодії з різними типами родин, який впроваджується завдяки деінституалізаційним реформам.

При проведенні соціально-педагогічного патронату сім'ї соціальний педагог залучає до співпраці установи системи культури (будинки культури, клуби, бібліотеки, культурні та культурно-спортивні центри), фізкультурно-спортивні установи (дитячо-юнацькі фізкультурно-спортивні та спортивно-оздоровчі комплекси, спортивні клуби, стадіони, басейни), громадські об'єднання (асоціації та інші громадські організації багатодітних та неповних сімей, батьків дітей-інвалідів, інвалідів дитинства), сімейні клуби, благодійні організації, волонтерські організації, негромадські соціальні установи: центри психолого-педагогічної допомоги, екстреної психологічної допомоги за телефоном, центри здоров'я, центри допомоги жінкам і дітям – жертвам насильства, служби пробації та ін..

Для українського суспільства сьогодні актуальна проблема неблагополучних сімей і сімей, які потрапили в складну життєву ситуацію. Ця проблема потребує вирішення, оскільки сім'я є найкращим середовищем соціалізації дитини, від неї залежить, яким буде наше майбутнє, наше суспільство. Тому важливою є організація соціально-педагогічного патронату сімей та дітей, реалізація технологічного підходу

і встановлення ефективної взаємодії всіх суб'єктів, що здійснюють цю діяльність, а також вибір ефективних форм і методів соціально-педагогічного патронату.

2.2. Зарубіжний та вітчизняний досвід здійснення патронату сім'ї

Стратегія виховання дітей-сиріт за межами установ стала основною метою в реалізації соціальної політики забезпечення дітей-сиріт більшістю країн, розпочинаючи з другої половини ХХ століття [31].

Європейські держави, впроваджуючи реформи у системі виховання дітей-сиріт минулого століття, стикаються з певними викликами у боротьбі з дитячим сирітством і на сучасному етапі. Кожна з цих країн намагається адаптувати свій досвід до власної ситуації, використовуючи різні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Однією із таких форм допомоги сім'ям є система патронату [14].

У США розроблено спеціальні програми підготовки патронатних вихователів, головною метою яких є «співпраця вихователів з біологічними сім'ями дітей». Впроваджена модель патронатного виховання у Великобританії передбачає повернення двох третин всіх дітей, які перебували під патронатом, до своїх родин протягом шести місяців [2].

У Великій Британії інституційні установи втратили популярність останнім часом, і на зміну інтернатним закладам прийшла ціла система альтернативних форм опіки – екстреного та короткотермінового влаштування дітей, на період подолання кризи в їхніх біологічних сім'ях (патронат). Середній термін перебування дітей в таких сім'ях не перевищує 9 тижнів, і лише 10 відсотків дітей виховуються в прийомних сім'ях до досягнення повноліття [23].

У Польщі була розроблена та впроваджена нова концепція установ для дітей-сиріт, які з різних причин не можуть бути повернуті в біологічні родини або влаштовані в сімейні форми виховання. В цих закладах

одночасно проживає не більше 12-14 дітей, і для них працює 4-5 вихователів [4].

У Німеччині використовується поєднання у виховній системі роботи оновлених інтернатних закладів та підтримки розвитку прийомних сімей. Державна політика передбачає тривале утримання дітей в таких закладах з метою повернення їх до біологічної родини, і лише у випадках відсутності реальних можливостей для цього розглядаються інші варіанти. Пріоритетність форм виховання в країні визначається так: біологічна родина – усиновлення. Всі інші форми розглядаються як проміжні і тимчасові

У Німеччині держава намагається сприяти розвитку прийомних сімей, розглядаючи державні установи утримання дітей як останній захід для вирішення проблем сирітства [9].

У Канаді функціонує модель, відома як «диференційована реакція» або «підсилення дієздатності сімей», яка спрямована на надання додаткових послуг для підтримки найбільш вразливих сімей [14].

Таким чином, за кордоном існують різні підходи до розв'язання проблеми сирітства у власних країнах. Багато держав застосовують аналогічні методи впровадження послуги патронату сім'ї, але кожна з них модифікує цей досвід відповідно до своїх потреб і умов. Використання зарубіжного досвіду може допомогти Україні швидше наблизитися до інших європейських держав у питаннях впровадження системи патронату сім'ї.

Недавно було загальне переконання в нашому суспільстві, що інтернатному вихованню дитини вистачає, якщо вона має достатньо їжі, одягу та основних потреб. Але варто пам'ятати, що кожна дитина - це унікальна особистість, і незалежно від її віку важливо, щоб вона відчувала внутрішню впевненість, знала, що її цінність і що вона комусь потрібна [20]. На сьогоднішній день наше суспільство, вперше за багато років, надає належну увагу випускникам інтернатів та дітям-сиротам і здійснює

важливі заходи для захисту їхніх прав та впровадження сімейних форм виховання [21].

Закриття всіх дитячих будинків і інтернатів в один день не є вирішенням проблеми. Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у наших інтернатах залишається величезною. Проте реформування всієї системи інтернатів в Україні може стати ключовим кроком у вирішенні цієї проблеми [48].

Реформування вже давно є необхідністю, що дозволить кожній дитині, позбавленій батьківського піклування, мати шанс на сім'ю, а інтернатам припинити своє існування [64].

Тому 11 травня 2006 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію Державної цільової програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Основною метою цієї програми є створення умов для реалізації державних гарантій і конституційних прав кожної дитини, зокрема: право на розвиток у сім'ї, виховання дітей за місцем їх походження, створення умов для фізичного, розумового і духовного розвитку кожної дитини. Однією з основних цілей є забезпечення соціального захисту дітей, отримання ними належної освіти та навичок для самостійного життя, розвиток здібностей кожної дитини [39].

До одних із ключових положень Концепції програми входить підтримка поширення сімейних форм виховання, включаючи створення нових закладів для такого виховання. Також, програма спрямована на запобігання безпритульності та бездоглядності серед дітей, а також обмеженню випадків сирітства та насильства над дітьми [61].

Протягом останнього десятиліття Україна здійснила значні кроки у реформуванні системи державного піклування над дітьми. Ці досягнення були високо оцінені міжнародною спільнотою і включають розвиток сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, такі як усиновлення, опіка, піклування,

прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. На сьогоднішній день 83% дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховуються в сімейних умовах [75].

Запровадження нової соціальної послуги в Україні було вирішено розпочати спочатку у столичному регіоні. У 2009 році в рамках соціального експерименту спільно з органами місцевого самоврядування в місті Бровари Київської області була запроваджена перша в Україні патронатна сім'я. Головною метою цієї ініціативи було забезпечення прав дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, на оточення сімейного середовища під час подолання кризи у їхній біологічній сім'ї або підготовка дитини до переходу до інших форм сімейного виховання. У 2010 році до експерименту приєдналася Біла Церква, і з 6 листопада 2012 року, за розпорядженням Голови Київської міської державної адміністрації, почало надаватися підтримка сімейного патронату в Києві [76].

Перші результати впровадження сімейного патронату в Україні, реалізованого Партнерством «Кожній дитині», підтвердили актуальність та ефективність цієї послуги. Протягом трьох років, з 2010 по 2013 рік, 32 дитини було відновлено в патронатних сім'ях. З цих дітей сім повернулися до своїх біологічних родин, і всі інші знайшли нові сім'ї: дванадцять дітей було усиновлено, вісім передано в прийомні сім'ї, ще п'ятеро продовжують користуватися цією послугою. Важливо відзначити, що жодна дитина не була направлена до інтернату, і це вже є великим досягненням [73].

В організації цієї роботи вельми важливо розуміти, що ефективність виховання дітей у сім'ї в значній мірі залежить від рівня підготовки самих батьків і їхньої готовності виховувати дітей, а також від створення умов для повноцінного функціонування сім'ї та від їхньої педагогічної обізнаності.

Послугу «патронатні сім'ї» в Україні було розроблено з метою поліпшення системи захисту прав дітей, зокрема їхнього права на

виховання в сім'ї, шляхом розвитку підтримки сімей з дітьми на рівні громади, механізмів прийняття рішень в найкращих інтересах дитини та державної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Модель здійснення патронату сім'ї в Україні включає три основні етапи: підготовчий, практичний і узагальнюючий [68, с. 112].

На підготовчому етапі проводиться вивчення сімей у мікрорайоні, аналіз умов проживання дитини, визначення потреб сім'ї та стилю виховання дитини в сім'ї. Завданням цього етапу є створення умов, що сприятимуть ефективній комунікації батьків між собою та з дитиною, надання батькам професійної консультації, а в разі потреби організація зустрічей з іншими спеціалістами. Вивчення включає аналіз основних сфер функціонування сім'ї, спрямованих на забезпечення навчання та розвитку дитини, забезпечення її емоційного комфорту, задоволення потреб здоров'я, соціального та фізичного функціонування, організацію дозвілля, спілкування та інтеграції.

Практичний етап включає в себе діагностику умов проживання і виховання дитини в сім'ї, оцінку рівня сформованості соціальної компетентності дітей, організацію розвивальних занять з метою формування соціальної компетентності та надання консультативної підтримки батькам або опікунам. На цьому етапі також проводиться консультування батьків, опікунів, працівників органів і служб у справах дітей, організація мультидисциплінарних заходів для захисту та забезпечення прав дитини, а також створення оптимальних умов для її проживання і розвитку.

Узагальнюючий етап передбачає проведення роботи для визначення рівня соціального розвитку і педагогічної грамотності батьків, а також розробку рекомендацій для батьків. На цьому етапі готуються висновки, рекомендації і звіти щодо організації соціально-педагогічного супроводу та оцінки його ефективності.

У роботі на основних етапах передбачається взаємодія з батьками, дітьми і всією сім'єю. Практичні заходи, що вживаються на цих етапах, взаємопов'язані і доповнюють один одного.

2.3. Соціокультурні аспекти сімейного патронату

Згідно зі статтею 252 Сімейного кодексу України, патронат над дитиною представляє собою тимчасовий період, під час якого забезпечується догляд, виховання і реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя для подолання складних життєвих обставин, що виникли у неї, її батьків або інших законних представників [59].

Законодавчу базу прийомного виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в Україні складають: Конституція України, Сімейний кодекс України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», постанови Кабінету Міністрів № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю», № 564 «Положення про дитячий будинок сімейного типу», «Про організацію надання соціальних послуг» № 587, «Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя» № 893 [46-56].

Інститут прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу як форми прийомного виховання отримав законодавчу підтримку в Україні через прийняття законів «Про охорону дитинства» та «Про внесення змін до СК України». Відповідно до статті 256-1 Сімейного кодексу України (далі - СК України), «приймна сім'я - це родина, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», а відповідно до статті 256-5 «дитячий будинок сімейного типу - це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для

надання сімейного виховання та спільного проживання не менше як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [59].

За словами І. Долі, слід відзначити, що щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, існує новий підхід до створення установ тимчасового перебування дітей. У таких установах одночасно проживає 12-14 дітей, і для їхнього догляду та виховання працює 4-5 вихователів. Крім цього, існують гуртожитки, де можуть проживати до 30 осіб [12]. Науковці також вказують на важливість створення прийомних сімей тимчасового перебування для дітей-сиріт з обмеженими можливостями, щоб забезпечити їм необхідне сімейне піклування [12]. Однак слід зауважити, що сімейне законодавство України, що стосується створення та функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, має свої недоліки, які ускладнюють процедуру надання статусу прийомним сім'ям (дитячим будинкам сімейного типу), і залишаються нерегульованими певні аспекти їхньої роботи.

Постановою Кабінету Міністрів України під номером 587 визначено категорії осіб та сімей, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини. Ці категорії включають такі сім'ї та особи: сім'ї, у яких дітей відібрано від батьків без позбавлення їх батьківських прав; сім'ї, де триває процес розлучення батьків і вирішується спір між ними щодо місця проживання дітей і участі батьків у їх вихованні; сім'ї, в яких довготривала хвороба батьків перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; сім'ї, діти з яких перебувають у закладах інституційного догляду та виховання; сім'ї, діти з яких влаштовано в сім'ю патронатного вихователя; сім'ї, у яких діти систематично самовільно залишають місце проживання; діти, які перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу [46].

Постановою Кабінету Міністрів України, якою затверджено «Порядок організації та функціонування сім'ї патронатного вихователя, влаштування та перебування дитини в такій сім'ї», визначено кроки, які

потрібно виконати для укладення угоди про патронат, а також причини, які можуть призвести до припинення цієї угоди. Також визначено терміни перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя та визначено їхні права та обов'язки [44].

У зв'язку з оновленням форми патронатного влаштування дітей у сім'ю, виникає цілий ряд невирішених питань. Ми підтримуємо точку зору Л. В. Лешанича, який вважає, що патронат над дітьми потребує подальшого вивчення для використання світового досвіду з підвищення ефективності механізмів впровадження патронату над дітьми. Це також включає конкретизацію функцій уповноважених органів і служб у цій області, визначення заходів державної підтримки та подання конкретних пропозицій щодо вдосконалення діючого законодавства [21, с. 177].

Цю позицію підтримує також І. Римаренко, який вказує на необхідність розробки та впровадження ряду правових, фінансових і організаційних механізмів, з урахуванням результатів апробації сімейного патронату в Україні [58, с. 2].

Розглянемо заходи, які стосуються функціонування системи прийомного виховання, і які А. С. Суходольська включає до цього переліку:

1. Упровадження міжнародного досвіду та правового регулювання питань, що стосуються професійного, тимчасового, кризового патронатного виховання, дитячих будинків сімейного типу, патронату, а також іноземного усиновлення.

2. Активна залученість працівників інтернатних закладів до приймання дітей на виховання в сімейне оточення, особливо у випадках, коли ці заклади перетворюються.

3. Створення мотиваційних механізмів для посилення розповсюдження сімейних форм виховання у сільській місцевості.

4. Надання державної підтримки громадським та благодійним організаціям, які надають допомогу соціальним сиротам та прийомним батькам.

5. Проведення активної рекламної кампанії, яка спрямована на висвітлення проблем інформування та підтримки соціальних сиріт та прийомних батьків.

6. Оформлення на облік і надання соціального супроводу сім'ям осіб похилого віку, які виховують соціальних сиріт.

7. Особлива увага на державному рівні до сімей, які беруть на виховання хвору дитину [68, с. 4].

Після аналізу законодавства щодо прийомного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, можна виділити спільні та відмінні риси їх створення та функціонування.

Загальні характеристики прийомного виховання в Україні включають таке:

- Влаштування дитини у сім'ю передбачає укладення договору, який встановлює особисті та майнові правовідносини.
- Існує система прийомних (заступницьких) сімей та дитячих будинків сімейного типу.
- Функціонує система патронату (фостерного догляду).

Відмінності в юридичній природі прийомного виховання в Україні включають таке:

- Україна використовує адміністративний порядок для рішення про влаштування дитини у сім'ю, що приймає до 4 дітей у прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу, на підставі рішення місцевої ради чи районної державної адміністрації [20].

Дитина може бути передана у сім'ю патронатного вихователя лише після того, як її визнали сиротою чи позбавили батьківського піклування на загальних підставах. Патронатному вихователю надається можливість обирати дитину, яку він бажає виховувати. На жаль, законодавство не

вирішує питання стосовно можливості передачі під патронат дитини, у якої є рідні неповнолітні брати і сестри, які раніше виховувалися разом.

Ми вважаємо, що незважаючи на різницю між формами усиновлення та патронату, об'єднує їх одна мета - виховання дитини, яка позбавлена батьківського піклування. Тому, користуючись аналогією зі статтею 210 Сімейного кодексу, неповнолітні брати і сестри не повинні бути роз'єднані при передачі їх під патронат [59].

Лише у випадках, коли існують істотні обставини, такі як неможливість їхнього спільного проживання і виховання через стан здоров'я, орган опіки і піклування може укласти договір і передавати одного з братів або сестер під патронат. У разі досягнення згоди щодо передачі рідних братів і сестер в сім'ю патронатного вихователя, орган опіки і піклування повинен укласти кілька окремих договорів (по одному на кожну дитину), де будуть визначені обов'язки сторін щодо кожної окремої дитини.

Сімейний кодекс України передбачає можливість укладення договору про патронат, в рамках якого орган опіки та піклування передає дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи до досягнення нею повноліття, і відповідна особа сплачує за це плату [59].

Перед укладенням такого договору, орган опіки та піклування має зобов'язання перевірити умови проживання в сім'ї та переконатися, що сім'я здатна забезпечити дитині належні умови для виховання і розвитку. У випадку, якщо хтось із членів сім'ї страждає від серйозної інфекційної хвороби або сім'я перебуває в скрутних фінансових обставинах, передача дитини в цю сім'ю не відповідає її інтересам.

Предметом укладеного договору є прийняття чужої дитини в сім'ю та забезпечення її виховання в сімейному оточенні. Відповідно до положень частини третьої статті третьої Сімейного кодексу, однакові права, що надаються членам сім'ї, також можуть бути застосовані до самотніх осіб.

Отже, індивідуальна особа, яка бажає взяти дитину під своє виховання, може бути одинокою. В цьому контексті, «прийняти дитину в свою сім'ю» означає спільне проживання з нею [59].

У рамках укладеного договору необхідно обов'язково визначити обсяг повноважень патронатного вихователя у питаннях законного представництва інтересів дитини. Щодо повноважень щодо розпорядження майном дитини, договором не передбачається їх передача патронатному вихователю, за винятком витрат на утримання дитини. У договорі також обов'язково повинна бути передбачена можливість патронатному вихователю представляти інтереси дитини, наприклад, в судових процедурах (особливо, у справах, пов'язаних із позбавленням батьків дитини їхніх батьківських прав) та в прийманні рішень щодо виїзду дитини за кордон.

Для передачі дитини в сім'ю патронатного вихователя необхідно отримати згоду самої дитини, якщо вона досягла віку, коли вона може висловити свою волю [60].

Завершальною датою дії договору є досягнення дитиною повноліття. Зазвичай після цього дитина може залишитися в сім'ї колишнього патронатного вихователя, але на інших правових умовах. Важливо зазначити, що договір про патронат не обов'язково повинен бути укладений на весь період неповноліття дитини.

Укладення договору про патронат не звільняє посадових осіб від обов'язку надавати інформацію про наявність дитини, яка може бути усиновлена [61].

Таким чином, патронат, подібно до інших способів дітей, які залишилися без батьківського піклування, має давню історію. Вплив на становлення та розвиток цього інституту вплинули соціально-економічні та політичні зміни, які відбулися в країні протягом багатьох років. Сучасна юридична наука зберегла найважливіші теоретичні та практичні досягнення щодо патронату, який існував у минулому, та розвинула та

удосконалила відповідні правові норми, пристосовуючи їх до сучасних вимог законодавства та сучасного стану сімейно-правових відносин.

Соціокультурні аспекти сімейного патронату відіграють важливу роль у формуванні і розвитку цього інституту. Ось деякі з основних соціокультурних аспектів сімейного патронату:

1. Культурні та історичні традиції. Спосіб, яким сприймається інститут сімейного патронату, може бути під впливом культурними та історичними традиціями певного суспільства. У деяких культурах патронат може мати довгу історію та глибокі корені, в той час як у інших культурах він може бути менш поширеним або взагалі відсутнім.

2. Сприйняття ролі дітей в сім'ї. Спосіб, яким діти сприймаються як члени сім'ї, може варіюватися в різних культурах. У деяких суспільствах діти мають велику роль у сім'ї і вважаються її "скарбом", що може впливати на підходи до сімейного патронату.

3. Сприйняття батьківства. В деяких культурах батьки вважаються головними вихователями дітей, тоді як в інших культурах інші члени родини, такі як бабусі, дідусі, а тепер і патронатні вихователі, можуть брати активну участь у вихованні дітей.

4. Спільнота та підтримка. У деяких культурах спільнота грає важливу роль у вихованні дітей, і сімейний патронат може бути сприйнятий як спосіб оточення дітей підтримкою та допомогою.

5. Зміни в сімейній структурі. Зміни в сімейній структурі, такі як розпад родин, зміна соціальних ролей можуть впливати на популярність та необхідність сімейного патронату в суспільстві.

6. Гендерні ролі. Гендерні ролі та очікування стосовно чоловіків і жінок у сім'ї можуть впливати на те, хто бере на себе роль патронатного вихователя і як він сприймається суспільством.

Ці соціокультурні аспекти можуть варіюватися в різних країнах і суспільствах і впливати на те, як розвивається та функціонує сімейний патронат в кожному конкретному випадку [63].

Ознаки цієї форми влаштування дитини включають наступне:

а) Тимчасовий (короткостроковий) характер, обумовлений загальним терміном перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не більше шести місяців (згідно з пунктом 6 статті 252 Сімейного кодексу України).

б) Головною метою такої форми влаштування дитини є надання тимчасового догляду та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання нею, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин, тобто патронат не спрямований на створення нової сім'ї (відповідно до пункту 1 статті 252 Сімейного кодексу України).

в) Підставою для виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя є укладення договору між патронатним вихователем та органом опіки і піклування (згідно з пунктом 1 статті 253 Сімейного кодексу України).

г) Патронатний вихователь здійснює свою діяльність щодо виховання дитини за трудовим договором, укладеним з бюджетною установою соціального захисту населення (через визначення відповідної місцевої державної адміністрації або місцевої ради, відповідно до пункту 7 статті 252 Сімейного кодексу України).

г) Встановлення патронату над дитиною не призводить до виникнення взаємних особистих немайнових та майнових прав і обов'язків між патронатним вихователем та дитиною у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини (згідно з пунктами 3–5 статті 232 Сімейного кодексу України).

д) Між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань.

е) Встановлення патронату над дитиною може бути здійснене до досягнення нею повноліття (відповідно до пункту 1 статті 6 Сімейного кодексу України).

е) Патронатний вихователь отримує плату за виховання дитини у своїй сім'ї.

ж) Батьки дитини не звільняються від обов'язку щодо її утримання.

з) Патронат над дитиною припиняється у разі повернення дитини до її батьків, інших законних представників, а також у випадках встановлення інших форм влаштування (відповідно до пункту 2 статті 253 Сімейного кодексу України) [59].

Важливо відзначити, що в поточній редакції Сімейного кодексу України, патронат над дитиною введено як виключно тимчасова (короткострокова) форма влаштування дитини. Його ціль - надання оперативної допомоги для подолання складних життєвих обставин дитини, її батьків або інших законних представників. Ця нова концепція патронату суттєво відрізняється від попередньої, яка існувала до внесення змін до Сімейного кодексу України шляхом Закону України № 936-VII від 26.01.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [59].

Раніше патронат над дитиною розглядався як одна з форм виховання дітей зі своїм власним правовим статусом, а саме дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування. Ця форма була рівноправною з опікою (піклуванням), прийомною сім'єю, дитячим будинком сімейного типу та тривала до досягнення дитиною повноліття без обмеження терміну її перебування у сім'ї патронатного вихователя.

На сьогоднішній день для влаштування дитини у сім'ю патронатного вихователя не потрібно попередньо надавати їй статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, як це передбачено для інших форм влаштування відповідної категорії дітей, таких як усиновлення, встановлення опіки і піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Отже, патронат над дитиною може використовуватися як проміжний етап перед її подальшим влаштуванням у прийомну сім'ю, будинок сімейного типу. Водночас, він може служити механізмом швидкого реагування на порушення прав дитини та надання спеціальної допомоги

дитині та її батькам або іншим законним представникам у період кризових ситуацій. Наприклад, такі ситуації можуть включати важкі хвороби батьків, жорстке поводження з дитиною, неможливість виховання дитини і надання догляду за нею в разі несподіваних обставин або існування інших несприятливих умов для виховання дитини.

Науковці у галузі сімейного права висловлювали пропозиції щодо внесення відповідних змін у законодавство з метою розширення застосування влаштування дитини до сім'ї патронатного вихователя. За їхніми думками, цей процес має стосуватися не лише випадків, коли дитина опиняється без батьківського піклування, але й тих ситуацій, коли дитина проживає зі своїми батьками, але внаслідок різних обставин потребує соціальної допомоги та опіки. Такий підхід розширює концепцію патронату і дозволяє застосовувати його у будь-яких відносинах, пов'язаних із забезпеченням соціальної підтримки дитині.

Аналіз статей 251 (частина 1 і 2) та 254 (частини 1–3) Сімейного кодексу України дозволяє зробити висновок, що для прийняття дитини до сім'ї патронатного вихователя необхідно виконувати такі умови:

1. Патронатний вихователь повинен пройти спеціальний підготовчий курс, призначений для надання послуг з догляду, реабілітації та виховання дітей.
2. Письмова згода всіх повнолітніх членів сім'ї патронатного вихователя, які мешкають разом з ним, а також його дітей, які досягли віку, коли вони можуть висловити свою думку, необхідна для прийняття дитини до сім'ї патронатного вихователя.
3. Укладення договору про патронат дитини між органом опіки і піклування і патронатним вихователем є обов'язковим.
4. Якщо дитина досягла віку та рівня розвитку, коли вона може висловити свою думку, то її згода на влаштування в сім'ю патронатного вихователя також є обов'язковою.

5. Письмова згода батьків або інших законних представників дитини на прийняття її до сім'ї патронатного вихователя є необхідною, за винятком випадків, коли дитину відбирають у батьків, немає відомостей про місце їх перебування або існує безпосередня загроза її життю чи здоров'ю.

6. Письмова згода батьків матері і батька дитини, якщо вони неповнолітні.

У чинному законодавстві не уточнюються вимоги і обмеження, що стосуються особи патронатного вихователя, як це робиться для інших осіб, які займаються вихованням відповідної категорії дітей, за винятком необхідності проходження спеціального курсу підготовки для здійснення діяльності з виховання дитини в своїй сім'ї (частина 2 статті 252 Сімейного кодексу України) [61].

Наприклад, у законодавстві існують спеціальні вимоги до особи, яка бажає усиновити дитину (стаття 211 Сімейного кодексу України), а також до опікуна (піклувальника) (частини 1 і 2 статті 244 Сімейного кодексу України, статті 63 і 64 Цивільного кодексу України). У статті 212 Сімейного кодексу України перелічені особи, які не можуть бути усиновителями. Ця вимога також поширюється на опікаунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, як це передбачено положеннями частини 3 статті 244, частини 3 статті 256-2, частини 3 статті 256-6 Сімейного кодексу України і має силою посилання на статтю 212 цього кодексу. Слід зазначити, що в попередній версії Сімейного кодексу України (до внесення змін Законом України № 936-VII від 26.01.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми») подібні законодавчі обмеження також застосовувалися до патронатних вихователів [62].

На нашу думку, видалення обмежень щодо можливості бути патронатним вихователем зі Сімейного кодексу України не має

обґрунтування, навіть у випадку, коли ця форма влаштування дитини є тимчасовою. Це протирічить загальним принципам регулювання відносин, пов'язаних з захистом прав та інтересів дітей, які потребують особливого піклування та догляду.

Враховуючи це, патронат над дитиною виступає як спосіб оперативно реагувати на порушення її прав, має спрощену процедуру для її влаштування в сім'ю патронатного вихователя, оскільки не передбачає попереднього встановлення правового статусу дитини-сироти або дитини, яка позбавлена батьківського піклування. Патронат над дитиною є лише тимчасовою формою влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування або переживають невизначені обставини у власній сім'ї через складні життєві обставини. Головною метою патронату над дитиною є швидке забезпечення догляду та виховання для дитини, правовий статус якої ще не визначено.

Ми згодні з Є. В. Падуном у тому, що сучасний стан щодо правового регулювання влаштування дітей, які позбавлені батьківського піклування в Україні, потребує вивчення зарубіжного досвіду створення, функціонування і постійного удосконалення системи прийомного виховання [30].

Під час перебування дитини в патронатній сім'ї проводиться робота з реабілітації її біологічної родини з метою повернення дитини в належне сімейне середовище. Цей підхід дозволяє уникнути влаштування дитини в інтернатні заклади, а замість цього передати патронатному вихователю вирішення подальших кроків щодо її майбутнього влаштування. Однак, існують й інші аспекти, пов'язані з використанням патронатного влаштування дітей [17]. Важливою спонукальною дією є те, що патронатному вихователю надається заробітна плата та обчислюється трудовий стаж.

Під час перебування дитини в патронатній сім'ї виконується робота з реабілітації її біологічної родини з метою повернення дитини в належне

сімейне середовище. Цей підхід дозволяє уникнути розміщення дитини в інтернатних закладах і, замість цього, передати патронатному вихователю вирішення подальших кроків щодо її майбутнього влаштування. Проте існують й інші аспекти, пов'язані з використанням патронатного влаштування дітей [17]. Важливим стимулюючим чинником є те, що патронатному вихователю надається оплата праці та обчислюється трудовий стаж.

Система патронатного утримання та виховання дітей, які за різних причин позбавлені належного батьківського піклування, представляє собою гнучку форму їхнього усиновлення. Цей підхід може бути використаний для дітей будь-якого віку, незалежно від їхнього юридичного статусу і стану здоров'я, і може бути затверджений на будь-який термін, залежно від обставин, в яких вони опинилися. Патронат надає можливість надати дітям допомогу в будь-якій ситуації. Крім того, його можна використовувати як проміжну форму для їхнього усиновлення в сім'ю.

Отже, для забезпечення права кожної дитини на сімейне виховання, як передбачено Конвенцією ООН, необхідно розширювати форми сімейного усиновлення для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, враховуючи світовий досвід, з урахуванням можливостей країни. В Україні, вже є передумови для розвитку патронатної форми усиновлення, оскільки вона передбачена Сімейним кодексом України. Необхідно лише створити відповідну нормативно-правову базу для практичного впровадження патронату, розробити заходи соціальної підтримки патронатних сімей на державному рівні.

Патронатним вихователем може стати дорослий громадянин України з досвідом виховання дітей. Він повинен мати в добровільного помічника члена своєї родини (чоловіка, дружину, дорослі діти, батьків), які разом пройшли навчання за програмою Мінсоцполітики та отримали позитивні відгуки щодо можливості надання послуг патронату [24].

Кандидат е патронатні вихователі повинен мати відповідні житлові умови.

Не можуть бути вихователями патронату особи, вказані в ст. 212 Сімейного кодексу України (раніше засуджені, психічно хворі, позбавлені батьківських прав тощо), а також особи, чії діти були засуджені або перебували в конфлікті з законом [59].

Громадяни, які бажають стати вихователями патронату, повинні звернутися до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і разом із заявою подати пакет документів. Після співбесіди з кандидатом в патронатні вихователі та ознайомлення з його документами складається акт огляду житлово-побутових умов.

Необхідною умовою для створення патронатної родини є письмова згода всіх членів сім'ї, які проживають разом з кандидатом в патронатні вихователі. З дня влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя і до дня виходу з такої сім'ї призначається та виплачується соціальна допомога на дитину у розмірі двох прожиткових мінімумів на місяць для дітей відповідного віку.

Якщо в сім'ю влаштовано дитину віком до року, ВІЛ-інфіковану, інваліда, неповнолітню вагітну, а також двоє і більше дітей, розмір грошового забезпечення збільшується на 10% за кожного такого ребенка, але не більше ніж на 50%. Ці кошти повинні бути витрачені в повному обсязі на дитину.

Патронатному вихователю виплачується грошове забезпечення у розмірі п'яти прожиткових мінімумів для трудоспроможних осіб на місяць за час фактичного перебування дитини

Отже, робота з патронатного виховання включає в себе:

1. Реабілітаційно-виховну роботу з дитиною, яка потребує захисту, на всіх етапах роботи з нею органами опіки та піклування.
2. Роботу з відбору та підготовки громадян, які бажають взяти дітей на виховання в сім'ю.

3. Технологію супроводу та підтримки дитини та сім'ї після поміщення дитини на патронатне виховання.

4. Технологію оцінки, цілеспрямованого втручання та змін у кровній сім'ї такої дитини з метою збереження сім'ї.

Виходячи з цього, установа патронатного виховання повинна мати такі служби:

1. Службу реабілітації, яка включає лікарів, психологів, логопедів, педагогів, дефектологів, неврологів та інших спеціалістів.

2. Службу з соціально-правового захисту дітей, включаючи соціальних педагогів та юристів.

3. Службу роботи з сім'ями, які бажають взяти дитину в сім'ю, включаючи сімейного психолога, сімейного консультанта, соціального педагога.

4. Службу роботи з кровними батьками дитини.

Наявність усіх цих служб є обов'язковою для успішного влаштування дитини в патронатну сім'ю.

Патронатний вихователь повинен виконувати дві функції - батьківську (любить дитину, прив'язаність до неї та ін. .) та професійну (використовує спеціальні навички, виконує поставлені перед ним завдання).

Патронатні вихователі проходять підготовку та обстеження сім'ї в уповноваженій службі з патронату. Після спеціальної підготовки надається висновок. Терміни підготовки не повинні формально фіксуватися. Патронатними вихователями можуть стати люди, які ніколи не змогли б або не рішались бути усиновлювачами або опікунами. Це можуть бути як одинокі жінки, так і пожилі подружжя, або люди, які не мають досвіду виховання дітей та потребують спеціальних знань, але готові взяти на себе обов'язки з виховання дітей, такі як:

1. Розуміти емоційні, соціальні, освітні, духовні та фізичні потреби дитини.

2. Забезпечити дитину їжею, одягом, місцем для сну та особистим простором, за можливості - власною кімнатою.
3. Залучати дитину до участі в домашньому житті.
4. Встановити для нього чіткі межі припустимого та неприпустимого.
5. Підтримувати дисципліну та справедливість.
6. Співправлятися з негативною поведінкою позитивними методами.
7. Заохочувати, якщо це відповідно, стосунки дитини з його кровною сім'єю.
8. Забезпечити максимально повне використання можливостей дитини у здобутті освіти.
9. Підготувати дитину до повернення в кровну сім'ю, до сім'ї родичів чи друзів, або до довгострокового патронатного виховання.
10. Прислуховуватися до дитини, розуміти її та підтримувати особистий контакт з нею і інше.

Технологія підготовки патронатного вихователя включає наступні етапи:

1. Інформаційна кампанія.
2. Телефонні переговори.
3. Інформаційна зустріч.
4. Індивідуальне інтерв'ю.
5. Формування тренінгових груп.
6. Навчально-психологічний тренінг.
7. Обстеження сім'ї.
8. Консультування сім'ї.
9. Заключне висновок про сім'ю.
10. Знайомство з дитиною.
11. Укладення контракту.
12. Професійне супроводження, консультування, сімейна та індивідуальна терапія.
13. Тренінги батьківських навичок.

У цьому контексті, доцільно внести зміни до глави 20 Сімейного кодексу України щодо патронату та прийняти відповідний закон, яким буде визначено статус патронатних вихователів, їх функції, уповноважені органи і служби для супроводження патронатних сімей, а також заходи державної підтримки як для дітей, які перебувають у патронатних сім'ях, так і для патронатних вихователів. Це сприятиме підвищенню престижності патронатного виховання та зменшить ризики виникнення складних життєвих обставин через відсутність належного батьківського піклування.

Висновки до розділу 2

Розглянуто методологічні підходи та основи, які лежать в основі організації та здійснення патронату сім'ї як складової системи соціального захисту. Дослідження цього розділу надало можливість зрозуміти ключові аспекти методологічного підґрунтя патронату сімей та його важливість для практичної роботи.

Відзначено, що сімейний патронат є важливою сферою наукового пошуку і розвитку соціальної роботи. Вивчення різних форм взаємодії з сім'ями дозволяє розробляти більш ефективні методи роботи та підходи до патронату.

Визначено важливі особливості та тенденції розвитку патронатних програм у світі та в Україні. Зарубіжний досвід надає можливість вивчати передові практики та застосовувати їх у вітчизняній практиці.

Наголошено на важливості врахування культурних та соціальних особливостей кожної сім'ї при здійсненні патронату. Розуміння цих аспектів допомагає створювати більш адаптовані та ефективні програми патронату.

Методологічні засади здійснення патронату сім'ї є складним і багатограним питанням, яке передбачає врахування різних аспектів, включаючи науковий підґрунтя, досвід зарубіжних та вітчизняних

програм, а також культурні та соціокультурні особливості сімей. Для успішної реалізації патронату сімей необхідно поєднувати ці різні аспекти у єдиний методологічний підхід, який би враховував індивідуальні потреби кожної сім'ї та дитини.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПАТРОНАТУ ЯК ОДНІЄЇ ІЗ ФОРМ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ УЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ЩО ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ

3.1. Аналіз практики роботи патронатної сім'ї

Емпіричного дослідження досвіду здійснення патронату сім'ї та його значення для соціальної роботи здійснювалось на прикладі Миколаївського району Львівської області.

Актуальність дослідження полягає у тому що:

По-перше, розширення практики патронату сім'ї в Україні. Патронатні сім'ї є релятивно новою практикою в Україні, і дослідження її впровадження та результатів є критично важливими для подальшого розвитку цієї послуги. Розуміння ефективності та важливості патронату сім'ї для соціальної роботи дозволить розширювати її практику на інші регіони України.

По-друге, підтримка дітей та сімей в складних життєвих обставинах. Миколаївський район Львівської області може стати прикладом для інших регіонів, де існують діти та сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують підтримки. Дослідження патронату сім'ї може допомогти встановити, як ця послуга може бути корисною для дітей та родин у подібних ситуаціях.

По-третє, удосконалення соціальної роботи. Розуміння емпіричного досвіду патронату сім'ї може сприяти удосконаленню практики соціальної роботи в Україні. Це може включати в себе розвиток нових методів та стратегій роботи з дітьми та сім'ями, які опинилися у складних ситуаціях.

По-четверте, соціальна інновація. Патронатні сім'ї є формою соціальної інновації, яка може допомогти вдосконалити систему підтримки дітей та сімей. Дослідження емпіричного досвіду її впровадження може

надати важливі висновки щодо того, як такі інновації можуть бути успішно впроваджені в інших регіонах.

Отже, актуальність дослідження полягає в необхідності розуміння та оцінки ефективності патронату сім'ї для соціальної роботи та підтримки сімей та дітей в Україні, а також в можливості впровадження цієї практики в інших регіонах країни.

Сучасне суспільство відзначає, що сім'я стала ключовим фокусом соціальної педагогіки, оскільки вирішення сімейних проблем та зміцнення ролі сім'ї як головного соціального інституту може сприяти вирішенню численних сучасних викликів. Сучасні сім'ї потребують як матеріальної, так і педагогічної та культурної підтримки. Держава та виробничі організації, освітні та культурні установи надають певну допомогу сім'ям. Однак ці інститути не завжди можуть надавати всебічну соціально-педагогічну-психологічну допомогу одночасно.

Саме тому держава впровадила інноваційну послугу «патронатні сім'ї», яка є однією з форм підтримки сімей та запобігає потраплянню дітей до інтернатів. На сьогоднішній день суспільна свідомість, громадські організації, органи влади мають єдину позицію: дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, у першу чергу слід розглядати для усиновлення в сім'ях, які здатні надати їм підтримку, займатися їхнім вихованням і допомагати подолати труднощі, а не направляти до державних установ. Патронатна сім'я відповідає цим критеріям [18].

Мета даного дослідження полягає в вивченні практичного досвіду реалізації програми «патронатні сім'ї» та його значення у наданні допомоги сім'ям та задоволенні потреб дітей (на прикладі Миколаївського району).

Для досягнення цієї мети передбачено *наступні завдання*:

1. Провести аналіз впровадження програми «патронатні сім'ї» на місцевому рівні.

2. Здійснити емпіричний аналіз значення патронату сім'ї як одного з інструментів деінституціоналізації, спрямованого на задоволення потреб дітей.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що програма «патронатні сім'ї» є позитивним досвідом соціальної роботи, спрямованим на надання практичної допомоги сім'ям та задоволення потреб дітей, і має потенціал для поширення в Україні.

Об'єктом дослідження є програма «патронатні сім'ї» як одна зі способів надання практичної допомоги сім'ям та забезпечення потреб дітей.

Предметом дослідження є конкретні аспекти емпіричного досвіду впровадження програми «патронатні сім'ї» в контексті процесу деінституціоналізації.

У нашому дослідженні 14 експертів брали участь в якості респондентів. Ми обрали спеціалістів, які працюють у відділі опіки, піклування та усиновлення, а також в відділі профілактики негативних явищ серед дітей Миколаївської райдержадміністрації, а також працівників Миколаївського районного центру для сім'ї, дітей та молоді. Для всіх цих експертів були підготовлені спеціальні питання (див. Додаток А). Ми обрали цих фахівців, оскільки вони найближчим чином співпрацюють із сім'ями, що переживають складні життєві обставини.

Експертне опитування - це метод дослідження, який використовується для вирішення питань, які потребують експертної оцінки від компетентних осіб або висококваліфікованих фахівців у певній галузі. Під час експертного опитування інтерв'юер взаємодіє з експертами на основі попередньо складеного сценарію для обговорення предмету дослідження.

Мета експертного опитування полягає в зборі інформації, що відображає знання, думки і оцінки респондентів, які є компетентними у своїй галузі та мають глибокі знання про предмет дослідження, а також

цінний практичний досвід. Експертами для нашого дослідження були вибрані особи, які відповідають цим критеріям.

Додатковими методами нашого емпіричного дослідження ми обрали аналіз документів. За допомогою цього методу ми проаналізували особові справ дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, таких як сиротство або позбавлення батьківського піклування. Розглянули психолого-педагогічні характеристики цих дітей, які оновлюються кожні 6 місяців, та визначимо їхній рівень психологічного та педагогічного розвитку. Це допоможе нам краще зрозуміти ситуацію цих дітей, навіть якщо вони перебувають у інтернатному закладі чи виховуються опікунами та піклувальниками.

Крім того, використовували метод спостереження та метод бесіди. Ці методи дозволять нам отримати більше деталей щодо роботи соціальних працівників, які займаються охороною дитинства. Вивчили процеси позбавлення батьківських прав, усиновлення, встановлення опіки, взяття дітей у прийомну сім'ю або ДБСТ. Також вислухали їхні пропозиції щодо можливих змін у законодавчій базі та впровадження нових послуг, таких як патронатні сім'ї.

Під час нашого дослідження всі запитані експерти описали процес деінституціалізації як корисний для сфери дітей, що потребують захисту. Вони розглядають його як позитивний досвід у сфері дитячого захисту, спрямований на розв'язання основної проблеми, що стосується вихованців інтернатних закладів. Зокрема, ця проблема полягає в тому, що діти, які перебувають в інтернатах, можуть не бути адаптованими до реального життя. Інтернати забезпечують їм освіту, харчування, одяг і медичний догляд, але не завжди навчають навичкам, необхідним для успішного життя в суспільстві, таким як самостійне дбання про себе та вміння спілкуватися з іншими людьми.

Щодо переваг реформування інтернатної системи в Україні, всі експерти підкреслили, що це має кілька ключових позитивних аспектів.

По-перше, це дозволить позбутися колективних методів виховання та індивідуалізувати підхід до кожної дитини, враховуючи її потреби та особливості. По-друге (що вважається основним аспектом за більшістю експертів), це створить можливість для багатьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, знайти сім'ю, де їх буде прийнято і де їм нададуть необхідний догляд та підтримку. По-третє, це дозволить Україні наблизитися до стандартів Європи та Америки, де подібні реформи вже давно успішно функціонують. По-четверте, це дозволить ефективніше розподіляти державні кошти, спрямовані на допомогу дітям, безпосередньо на прийомні та патронатні сім'ї, замість витрат на утримання інтернатів, що може призвести до тривіс] бюджетних коштів.

Експерти виявили основні труднощі, що виникають під час процесу деінституціалізації закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

1. Розбіжності в законодавчій базі. Закони, що стосуються справ дітей та охорони дитинства, часто суперечать Сімейному Кодексу України та іншим законодавчим актам, що регулюють питання дитинства.

2. Небажання керівників інтернатних закладів віддавати дітей у сім'ї. Незважаючи на те, що за Наказом КМУ від 10.09.2012 № 995/557 «Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», керівники інтернатних закладів зобов'язані сприяти влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання.

3. Недостатнє розуміння громадою процесів усиновлення, прийомного та патронатного виховання, а також створення ДБСТ (Дітей, батьків та сім'ї в Україні).

4. Повільна імплементація реформ на регіональному рівні. У багатьох випадках реформи впроваджуються на місцях дуже повільно, що уповільнює перехід від інтернатних систем до більш людяної та ефективної системи підтримки дітей, що потребують допомоги.

Після проведення дослідження та аналізу відповідей експертів, нам вдалося сформулювати визначення поняття «патронатні сім'ї» як однієї із форм деінституціалізації. За думкою фахівців, «патронатні сім'ї» - це соціальна послуга, спрямована на надання дітям, що опинилися у складних життєвих обставинах, можливості уникнути призначення їх у інтернатний заклад. Ця послуга передбачає тимчасовий перехід дитини у сім'ю патронатного вихователя перед її подальшим влаштуванням у родину громадян, яка бере під опіку, піклування, усиновлює, або встановлює в прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу.

За словами експертів, патронатна сім'я розглядається як перехідний етап у процесі соціалізації дитини перед її влаштуванням у одну з альтернативних форм виховання. Важливо зауважити, що згідно з висновками експертів, не було зазначено конкретних даних про роботу з біологічною родиною дитини. Десять із чотирнадцяти фахівців ствердили, що, відповідаючи на питання, базуючись на їхньому професійному досвіді, надання допомоги таким родинам є надзвичайно складним завданням, і вони рідко вдаються до зміни своєї ситуації.

Експерти виділили основні переваги та недоліки послуги «патронатні сім'ї». Серед переваг вони підкреслили можливість дитини перебувати в сімейному оточенні під час подолання кризи. Оскільки сім'я є однією з ключових форм організації життя людей, це має важливе значення для індивіда і суспільства в цілому. Від перших днів життя дитина вчиться в сім'ї підготовці до життя та практичній діяльності.

Щодо недоліків, експерти одноголосно відзначили те, що діти часто стають занадто звиклими до патронатних вихователів, що може ускладнити їх адаптацію до життя в постійній родині.

По питанню перспектив розвитку цієї послуги в Україні, всі експерти підкреслили, що є перспективи через негативний стан інтернатних закладів. Вони вказали, що вихователі в інтернатах недостатньо дбають

про дітей, надають неякісну освіту, і харчують погано. Діти, які покидають інтернати, часто не мають необхідних навичок для самостійного життя.

Під час дослідження експерти виявили особливості української культури, які сприяють впровадженню послуги «патронатні сім'ї» в Україні. Хоча це було складним питанням для фахівців, вони наголосили на релігійності і духовності місцевих громад, а також на моральних цінностях, таких як щирість, доброзичливість, порядність і виваженість громадян України.

У відношенні ролі соціального працівника всі експерти погодилися, що його основним завданням є контроль над патронатною сім'єю, перевірка умов виховання, утримання і проживання дітей. Крім того, фахівці відзначили, що соціальний працівник повинен надавати на місці інформаційну, консультативну і дорадчу допомогу.

Щодо питання, хто має здійснювати патронатні сім'ї, думки експертів розділилися. Працівники Миколаївського районного центру для сім'ї, дітей та молоді (8 з 14) вважають, що цю послугу має надавати мультидисциплінарна команда, до якої входять психолог, соціальний працівник або соціальний педагог, медик, юрист і працівник відділу освіти. Інші працівники, зокрема відділу опіки, піклування та усиновлення та відділу профілактики негативних явищ серед дітей Миколаївської райдержадміністрації (6 з 14), вважають, що послугу «патронатні сім'ї» мають надавати працівники служби у справах дітей та медики, оскільки вони вже виконують функції мультидисциплінарної команди.

Проведене дослідження визначає чотири основні потреби дітей, які можна задовольнити за допомогою послуги «патронатні сім'ї». Ці потреби включають у себе бажання мати сімейне виховання, потребу у любові, теплі і ласці, потребу у відчутті приналежності та потребу у самовизначенні через формування власної особистості.

На запитання «Чи можна розглядати патронатні сім'ї як альтернативний спосіб розміщення дитини на період кризи, що повністю

замінює біологічну родину, чи ж цей процес може бути травмуючим і негативним для соціалізації?» експерти ствердили, що передача дитини з біологічної родини в патронатну є травмуючим фактором, але менше травматичним, ніж передача дитини у притулок.

Щодо запровадження послуги «патронатні сім'ї» в Миколаївському районі, 10 із 14 експертів вважають, що це необхідно, оскільки в даному районі відсутні прийомні родини і є лише один дитячий будинок сімейного типу, тому немає місця для розміщення дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, окрім притулку в обласному центрі.

Більшість експертів (11 із 14) вважають, що в Україні було зроблено значні кроки на законодавчому рівні у сфері охорони дитинства. Прийняті закони мають позитивний вплив на цю галузь і спрямовані на задоволення потреб безпосередньо дітей. Однак ця законодавча база ще не є ідеальною і потребує певних змін. Важливо, щоб ці зміни вносилися знизу вгору, а не навпаки. Часто в Україні закони приймаються людьми, які не мають відповідної компетенції і не мають достатнього розуміння соціальної сфери.

На основі результатів нашого дослідження, використовуючи всі вищеописані методи, можна зробити такі висновки:

Найсприятливіше середовище для життя та розвитку дитини - це сім'я. У випадках, коли це можливо, кожна дитина повинна мати можливість виростати в сімейному оточенні, оточена любов'ю, оскільки саме це забезпечує повне задоволення її потреб та створює оптимальні умови для гармонійного розвитку та успішної соціалізації.

Патронатні сім'ї - це новаторська та професійно орієнтована комплексна послуга, яка включає в себе систему гуманітарних заходів. Ці заходи спрямовані на полегшення адаптації сім'ї та її членів до вимог суспільства, надання допомоги у вихованні дітей, вирішенні та профілактиці міжособистісних конфліктів у сім'ї, а також на захист прав дітей.

На підставі результатів нашого дослідження і використовуючи усі раніше визначені методи, ми можемо зробити наступні висновки:

Наша мета та завдання, які були визначені, а саме виявити практичний досвід впровадження патронату сім'ї як одного зі способів деінституціоналізації та оцінити його важливість для підтримки родин і задоволення потреб дітей (на прикладі Миколаївського району), були досягнуті.

В даному районі існують всі передумови для розвитку та розповсюдження цієї послуги. Однією з передумов є наявність фахівців, які розуміють переваги сімейного виховання та недоліки інтернатного, оскільки вони працюють безпосередньо з сім'ями та дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах, і підтримують ініціативу впровадження подібної послуги на місцевому рівні. Іншою передумовою є релігійність і духовність місцевих громад та моральні цінності, такі як щирість, доброзичливість, порядність і виваженість громадян, які можуть стати патронатними вихователями.

Аналізуючи впровадження послуги «патронатні сім'ї» на місцевому та загальному рівнях в Україні і досліджуючи її значення для задоволення потреб дітей та підтримки сімей, нам вдалося підтвердити початкову гіпотезу про те, що патронатні сім'ї є позитивним досвідом соціальної роботи в процесі надання підтримки сім'ям і цей досвід поширюється в Україні.

Наші початкові припущення підтвердилися в процесі дослідження. Послуга «патронатні сім'ї» дійсно знаходиться на ранньому етапі впровадження в Україні. На сьогоднішній день ця форма допомоги родинам функціонує обмежено. Дослідження також підтвердило, що послуга «патронатні сім'ї» відповідає потребам дітей і сприяє наданню підтримки родинам. Вона вважається найгнучкішою формою для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і може бути використана як швидка допомога.

Результати нашого дослідження дозволяють відповісти на поставлене дослідницьке запитання: послуга «патронатні сім'ї» в певній мірі здатна задовольнити потреби дітей, але існує ризик того, що дитина може стати занадто звиклою до патронатних батьків, і цей досвід може вплинути на неї травматично. Це підкреслює важливість сім'ї у процесі формування особистості. Аналіз особливостей патронату сім'ї дозволяє зробити висновок, що ця послуга є позитивним досвідом соціальної роботи з сім'єю, який має потенціал для подальшого розвитку в Україні.

Під час нашого дослідження ми успішно розв'язали дослідницьку проблему, яка полягала у пошуку шляхів задоволення потреб дітей і надання допомоги родині через впровадження нових сімейних форм опіки в процесі деінституціалізації, на конкретному прикладі інноваційної послуги «патронатні сім'ї».

3.2. Рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні

Після проведеного дослідження та ретельного вивчення особливостей патронату сім'ї в Україні та за її межами, ми сформулювали наступні науково-методичні рекомендації для фахівців, що працюють у сфері підтримки сімей:

1. Заохочуємо посилення спрямованості чинних законів на захист прав кожної дитини на виховання в сімейному середовищі, щоб зменшити випадки соціального сирітства.

2. Рекомендуємо розробити законодавчі механізми для впровадження патронату сімей, які стикаються з труднощами у житті та потребують підтримки.

3. Пропонуємо створити органи, що включатимуть представників фахівців та громадськості, з уніфікованими обов'язками та функціями, які відповідатимуть їхній сфері діяльності та підпорядкуванню.

4. Завжди рекомендуємо розробляти конкретні програми дій відповідно до соціально-педагогічних проблем громади та потреб сімей, чітко визначити виконавців програм із узгодженнями їх дій.

5. Залучаємо до створення кейсу для кожного рівня адміністративно-територіальної одиниці, що включає міста, селища, райони, мікрорайони та окремі сім'ї.

6. Рекомендуємо активізувати інформаційну роботу в галузі соціальної реклами, особливо стосовно патронату сім'ї. Це можна здійснити через створення центрів сімейного дозвілля, сімейного консультування та центрів підтримки сімей.

7. Забезпечити систематичний контроль, включаючи навчання фахівців та їх перепідготовку.

Рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні:

- Розробити та удосконалити законодавчу базу:

- Забезпечити чітке закріплення прав та обов'язків патронатних сімей та організацій, що надають патронатні послуги.

- Розробити механізми реєстрації та моніторингу патронатних сімей.

- Визначити критерії та стандарти, за якими оцінюється якість патронатних послуг.

- Забезпечити підготовку та підтримку патронатних сімей:

- Організувати навчальні та підготовчі програми для кандидатів у патронатні сім'ї.

- Надавати фінансову, психологічну та правову підтримку патронатним сім'ям.

- Створити систему консультацій та психологічної підтримки для патронатних сімей.

- Розвивати інформаційну кампанію:

- Запустити освітні та інформаційні кампанії для громадськості про патронатну діяльність.

- Проводити навчальні семінари та воркшопи для патронатних сімей щодо найкращих практик та вимог системи патронату.
- Забезпечити моніторинг та оцінку патронатних послуг:
 - Встановити механізми систематичного моніторингу та оцінки ефективності патронатних сімей.
 - Залучати незалежних експертів для проведення аудитів та оцінок.
 - Підтримувати співпрацю з іншими організаціями:
 - Сприяти взаємодії патронатних сімей з іншими соціальними службами та організаціями, що надають підтримку сім'ям та дітям.
 - Створити механізми обміну досвідом між різними патронатними сім'ями та організаціями.
 - Забезпечити доступність патронатних послуг у всіх регіонах України:
 - Розширити мережу патронатних сімей та організацій, що надають патронатні послуги, на всі регіони України.
 - Забезпечити рівномірний доступ до патронату для всіх дітей, незалежно від їхнього місця проживання.
 - Посилити міжнародну співпрацю:
 - Взаємодіяти з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом та підтримки у впровадженні сучасних методів та стандартів патронату.
 - Забезпечити публічну підтримку:
 - Організувати інформаційні кампанії та соціальні проекти для залучення громадськості до підтримки та розвитку патронатної системи.
 - Популяризувати успішні випадки патронату та показувати позитивні результати для дітей та сімей.
 - Вдосконалити систему оцінки потреб дітей та сімей:
 - Розробити і впровадити інструменти для визначення потреб та ризиків дітей та сімей.

- Забезпечити регулярний аналіз та оновлення цих інструментів з метою більш ефективного планування та надання патронатних послуг.
- Залучити громадські організації та волонтерів:
 - Підтримувати активну участь громадських організацій та волонтерів у роботі з патронатними сім'ями та дітьми.
 - Сприяти створенню мережі волонтерів, які надають додаткову підтримку та ресурси для патронатних сімей.
- Здійснювати постійний моніторинг та оцінку ефективності:
 - Створити незалежний орган для моніторингу та оцінки роботи патронатних сімей та системи патронату в цілому.
 - Проводити регулярні аналітичні звіти та аудити для виявлення проблем та вдосконалення системи.

Загальна мета цих рекомендацій полягає в створенні ефективної та гуманної системи патронату в Україні, яка забезпечить оптимальні умови для розвитку дітей та підтримку сімей у складних життєвих обставинах.

Висновки до розділу 3

Дослідження практичних аспектів роботи патронату сім'ї в контексті вирішення проблем улаштування дітей, які залишилися без піклування батьків. Розглянуто аналіз практики роботи патронату сім'ї та надані рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні.

Аналіз практики роботи патронату сім'ї показав, що ця форма соціального захисту відіграє важливу роль у вирішенні проблем улаштування дітей без піклування батьків. Вона надає можливість дітям отримувати необхідну підтримку, виховання та допомогу в стабільному сімейному середовищі. Однак, аналіз також підкреслив існуючі проблеми та недоліки в системі патронату, такі як нестача фінансування,

неефективна координація роботи між різними службами, а також недостатнє підготовка та підтримка фахівців.

У зв'язку з цим, рекомендації щодо покращення системи патронату в Україні включають в себе такі ключові аспекти: збільшення фінансування програм патронату сім'ї для забезпечення більшої кількості дітей та сімей доступом до цієї послуги; покращення координації між різними службами та організаціями, які займаються патронатом сім'ї, для забезпечення комплексної та ефективної допомоги; підвищення кваліфікації та підтримки фахівців, які працюють у сфері патронату сім'ї, через навчальні програми та мережі спілкування; розробка та впровадження стандартів та підходів до патронату сім'ї, які б враховували національні та культурні особливості України; активізація інформаційної кампанії та соціальної реклами для підвищення обізнаності громадськості про патронатні сім'ї та підтримки цієї ініціативи.

Отже, патронатні сім'ї є важливою складовою системи соціального захисту та розв'язання проблем улаштування дітей, що залишилися без піклування батьків. Проте для його успішної реалізації необхідно вирішувати численні організаційні, фінансові та кадрові питання та вживати конкретні заходи для покращення системи патронату в Україні.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх десяти років Україна пройшла шлях реформування державної системи дитячої опіки, розвитку сімейних форм улаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Також відбулося реформування інтернатних закладів, розвиток соціальних послуг для підтримки дітей і сімей, а також соціального становлення та адаптації молоді. Хоча ці заходи можуть не завжди бути системними та комплексними, вони сприяли покращенню соціально-правового захисту певних категорій сімей, дітей та молоді, а також наближенню України до європейських стандартів забезпечення прав людини.

Під час дослідження ми успішно виконали всі поставлені завдання:

Проведено аналіз рівня розробленості обраної теми у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, що дозволило визначити, що питання патронату сім'ї в контексті теорії та практики застосування як однієї із форм деінституціалізації, спрямованої на надання допомоги родині та задоволення потреб дітей, належать до актуальних тем у науковому дослідженні та публікаціях авторів у цій галузі.

Також в процесі нашого дослідження ми встановили, що для впровадження цієї послуги на всій території України існують певні передумови, які вже передбачені Сімейним кодексом України. Залишилося розробити відповідну нормативно-правову базу для практичного впровадження патронату та розробити заходи соціальної підтримки патронатних сімей на державному рівні.

Крім того, протягом нашого дослідження ми успішно реалізували ще одне завдання - вивчили патронат як інноваційну послугу для задоволення потреб дітей. Встановили, що послуга патронатного виховання має численні переваги як для дитини, так і для патронатного вихователя. Для батьків це означає всебічну допомогу та підтримку з боку держави та

спеціалізованих організацій, можливість працевлаштування з достойною заробітною платою та здобуття досвіду в батьківстві. Для дитини ж це шанс виховуватися в люблячій сім'ї незалежно від її статусу, віку чи інших обставин, отримувати соціальні гарантії, отримувати життєвий досвід та зберігати зв'язки з рідними.

Крім того, під час нашої роботи ми визначили ролі соціального педагога в процесі здійснення патронату сім'ї, такі як радник, консультант і захисник. Ми також встановили і описали моделі роботи соціального працівника з родиною, такі як педагогічна, соціальна, психологічна, діагностична та медична. На основі наших емпіричних досліджень і методу експертного опитування, ми з'ясували, що патронатні сім'ї представляє собою один із підходів соціальної педагогіки, який допомагає родинам подолати критичні періоди їхнього життя.

За допомогою методу порівняння та логіко-теоретичного аналізу наукових джерел, нам вдалося дослідити зарубіжні принципи здійснення патронату сім'ї та встановити, що використання міжнародного досвіду у відносинах між державою і третім сектором, а також залучення підтримки міжнародних фондів і благодійних організацій є дієвим механізмом, який сприяє зміцненню спільних зусиль держави і громадськості в реалізації як превентивних заходів щодо розв'язання соціально-психологічних та економічних проблем сімей, так і адаптації дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах, до нових умов життя.

У нашому дослідженні також розкрили суть моделі здійснення патронату сім'ї в Україні та визначили, що вона ґрунтується на трьох етапах: підготовчому, практичному і узагальнюючому. Це дозволяє зробити висновок, що благополуччя дитини напряму залежить від забезпечення благополуччя її сім'ї, і запровадження сімейного патронату матиме позитивний вплив на всі рівні - від державного до інституційного та особистого.

Крім того, ми провели аналіз відповідності законодавства та досвіду здійснення патронату сім'ї потребам дітей і встановили, що патронатне утримання та виховання дітей, які не мають належного батьківського піклування, є гнучкою формою їхнього влаштування. Це може бути застосовано до дитини будь-якого віку, незалежно від її юридичного статусу, стану здоров'я та терміну, зумовленого обставинами, у яких вона опинилася. Патронат дозволяє надавати допомогу дитині в будь-якій ситуації. Проте, для розвитку патронатної форми влаштування дітей в Україні, необхідно внести зміни до нормативно-правової бази, і ці зміни повинні бути ініційовані знизу, а не навпаки, оскільки часто закони в Україні приймаються людьми, які не мають необхідної компетенції та розуміння в сфері соціальних питань.

Під час проведення нашого емпіричного дослідження, нам вдалося ідентифікувати основні потреби дітей, які можуть бути задоволені за допомогою послуги «патронатні сім'ї». Ми також встановили, що, крім надання якісних базових послуг, які перевершують ті, які надаються в інтернатних закладах, ця інноваційна форма допомоги також відповідає потребі дітей у сімейному вихованні, потребі у любові, теплі, та потребі у приналежності, а також сприяє формуванню їхньої самоідентичності через розвиток власної особистості.

Додатково, ми розробили науково-методичні рекомендації для фахівців, які працюють у сфері охорони сім'ї. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що ми успішно досягли мети нашого дослідження, яка полягала у виявленні особливостей підходу «патронатні сім'ї в процесі деінституціалізації», та отримали відповідь на наше початкове дослідницьке запитання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 грудня 2016 р.). Кіровоград : ПВНЗ КІДМУ КПУ, 2016. 331 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Концепція соціально-педагогічного патронату сучасної сім'ї / *Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 5. С. 45-53
3. Архипова С.П. Аналіз досвіду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб.наук. пр. Херсон : ХНТУ. 2015. №1 (4). С. 189 – 195.
4. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі. Івано-Франківськ, 2015. 252 с.
5. Бевз Г. М. Прийомна сім'я, соціально-психологічні виміри : Моногр. К.: Видавничий дім «Слово», 2016. 352 с.
6. Борисова В. І. До питання про форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за сімейним законодавством України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2009_100/100_12.pdf.
7. Боровська І. А. Патронат над дитиною як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Харків, 2017. С. 239-243
8. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. / *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64.
9. Волощенко О.В. Сучасна українська сім'я / *Українська педагогіка*. 2017. № 3. С.29-35.

10. Деінституалізація системи виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в Україні: результати та перспективи. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2017 року): ДУ Державний інститут сімейної та молодіжної політики : веб-сайт. URL: <https://dismp.gov.ua/dopovid-d2018/>

11. Деякі питання вдосконалення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, яким загрожує небезпека : постанова Кабінету Міністрів від 03 жовтня 2018 р. №800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018>

12. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/March08/04.htm>.

13. Допомагає дітям пережити важкий період. У Львові створили четверту патронатну сім'ю. URL: <https://suspilne.media/403118-dopomagaeditam-pereziti-vazkij-period-u-lvovi-stvorili-cetvertu-patronatnu-simu/>

14. Завацька, Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посібник для ВНЗ . Київ : Слово, 2018. 240 с.

15. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». URL: 04.02.2018:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19>

16. Закон України «Про охорону дитинства». URL: 04.02.2018:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

17. Запрацювала нова програма з підготовки прийомних батьків, опікунів, батьків-вихователів, усиновлювачів, патронатних вихователів в Україні. URL: <https://pravo.ua/viina-ie-tiieiu-nadzvychainoiu-sytuatsiieiu-shcho-prymusyla-nashykh-suddiv-pratsiuvaty-po-inshomu-holova-verkhovnoho-sudu-vsevolod-kniaziev/>

18. Інформація про діяльність Мінсоцполітики щодо запровадження патронату над дитиною. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/12150.html>

19. Кияниця З. П. Сімейний патронат: перші кроки впровадження в Україні / *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 1/2. С. 86–88.

20. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

21. Лешанич Л. В. Історія розвитку патронату над дітьми в Україні / *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. Вип. 15. 2014. С. 177–179.

22. Макійчук Т. Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем улаштування дітей, що залишилися без піклування батьків. URL: <http://www.viche.info/journal/1381/>

23. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 2012. 276 с. URL: <https://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/199/1>

24. Міклоско Й. Міжнародні практики реформування інтернатної системи та сучасні форми опіки: матеріали міжнародної конференції / Львівська освітня фундація. URL: <http://www.lef.org.ua/ua/arhiv/konferentsiya-z-deinstytualizatsiyi>

25. Наказ МСП України «Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної щодо надання послуг із соціальної підтримки населенню» URL: 04.02.2018: http://ccc-tck.org.ua/storage/cso_cc/1.12.pdf.

26. Наказ МСП України «Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної щодо надання послуг із соціальної підтримки населенню» URL: 04.02.2018: http://ccc-tck.org.ua/storage/cso_cc/1.12.pdf.

27. НАН України. Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія. Київ, 2019. 180 с. URL:<http://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=000001621>
[8](#).
28. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. No526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>
29. На Яворівщині створили першу в області патронатну сім'ю. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2019/04/05/na-yavorivshhyni-stvoryly-pershu-v-oblasti-patronatnu-sim-yu>
30. Падун Є. В. Інститут прийомного виховання у сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
31. Панів, А.М. Концепція моделі служби соціального патронажу сімей і дітей / *Соціальне обслуговування сімей і дітей*. 2015. № 4. С. 4–8.
32. Патронатна сім'я. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/patronatna-simia>
33. Патронатна сім'я, як альтернатива притулкам. URL: <https://vmgromada.gov.ua/patronatna-simya-15-54-04-23-09-2020/>
34. Патронат над дитиною: що потрібно знати майбутнім вихователям. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=54192>
35. Патронат над дитиною – забезпечення найкращих інтересів дитини. URL: <http://rda-hm.gov.ua/novini/patronat-nad-ditinoyu-zabezpechennya-najkraschih-interesiv-ditini>.
36. Патронат над дітьми URL: <http://bookster.com.ua>
37. Патронатна сім'я: поняття та порядок створення. URL: <https://olginska-miskrada.gov.ua/news/1645104820/>
38. Патронатна сім'я: дітям - родина, патронатним вихователям – робота! URL: <https://lubnyrada.gov.ua/simia-molod-dity/lubenskyi-miskyi->

tsentr-sotsialnykh-sluzhb-dlia-simi-ditei-ta-molodi/3428-patronatna-sim-ya-dityam-rodina-patronatnim-vikhovatelyam-robota

39. Патронат у системі захисту прав дітей/ URL: <https://broshniv.info/patronat-u-systemi-zahystu-prav-ditej/>

40. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми / *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. № 1, 2014. С. 83 -90

41. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

42. Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя : Постанова Кабінету Міністрів України №148 від 16 березня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF>

43. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text>,

44. Постанова Кабінету Міністрів України«Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.

45. Прийомні сім'ї для дітей-сиріт з функціональними обмеженнями / О.О. Яременко та ін.; ред. Т. М. Тележенко. К. : Укр. ін-т соц. досліджень, 2016. 120 с.

46. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 61 року” : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>

47. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : Наказ МВС України від 19.12.2012 р. № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0121-13>

48. Про затвердження плану заходів та реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів від 01 червня 2020 р. № 703- р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>

49. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF#Text>

50. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

51. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.10.2020).

52. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей : Закон України. Редакція від 20.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>

53. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

54. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні: Указ Президента України від 16 грудня 2011 р. № 1163/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011#Text>

55. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2019 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/966-15>

56. Про створення дитячих будинків сімейного типу : постанова ради Міністрів СРСР від 17 квітня 1988 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880318.html

57. Порядок створення патронатної сім'ї. URL: <https://kanonuchy-silrada.gov.ua/patronatna-simya-16-00-36-17-01-2022/>

58. Римаренко І. Сімейний патронат як інновація у сімейному праві України / *Вісник АПСВТ*. 2017. № 2. С. 39–44.
59. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доп. / *Відом. Верх. Ради України*. 2002. № 21–22. С. 135.
60. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2018. С. 660
61. Сімейний патронат як складова системи захисту дітей та підтримки сімей з дітьми. URL: <http://dunrada.gov.ua/news-one/9753>
62. Сімейне право України: підручник/Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
63. Сімейне право України: підручник/Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
64. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ, 2016. 260 с.
65. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А.Й. Капської. – 4-те вид. виправ. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 488 с.
66. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. посібник / за заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ : Держсоцслужба, 2016. 104 с.
67. Старчук О. В. Правове регулювання прийомного виховання в Україні та Польщі: порівняльно-правові аспекти / *Історико-правовий часопис* № 1 (20), 2023. С. 83-89
68. Суходольська А. С. Розвиток сімейних форм виховання соціальних сиріт. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Вип. 35. 2018. С. 112–116.
69. Токарчук Л.М. Патронат на дітьми: постановка проблеми. / *Правова держава*. 2017. №28. С. 91-96.

70. Фуштей Л. Історія становлення патронатних відносин в Україні. / *Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. 2015. С. 19–20.

71. Хто такі патронатні вихователі та як ними стати? URL: <http://www.stryi-rda.gov.ua/index.php/1179-khto-taki-patronatni-vykhovateli-ta-iak-nymu-staty>

72. Черновалюк Ю. Ю. Патронат як форма сімейного влаштування дітейсиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України / *Університетські наукові записки*. Вип. 1., 2019. С. 134-138.

73. Чужих дітей не буває: львів'ян запрошують стати патронатними вихователями. URL: https://vgolos.ua/news/chuzhih-ditey-ne-buvaie-lviv-yan-zapros Huyut-stati-patronatnimi-vihovatelyami_1433156.html

74. Як влаштувати дитину в сім'ю патронатного вихователя? URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/yak-vlashtuvati-ditinu-v-simyu-patronatnogo-vihovatelya

75. Як влаштувати дитину в сім'ю патронатного вихователя? / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 24/10/2023 URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/yak-vlashtuvati-ditinu-v-simyu-patronatnogo-vihovatelya

76. Fushtej L. Історія становлення патронатних відносин в Україні / *Освітній простір України*. Вип. 6, 2015. С. 18-27.

77. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej./ *Dziennik Ustaw*. 2004. № 64. Poz. 593.

78. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 18 października 2004 r. w sprawie rodzin zastępczych. *Dziennik Ustaw*. 2004. № 233. Poz. 2344.

79. Rodziny zastępcze. Problematyka prawna / pod redakcji M. Andrzejewskiego. PW Formator: Toruń, 2006. 332 p.

80. Galewska G. O profesjonalizacji rodyiców zastępczych. Problemy opiekunczo wychowawcze. Instytut Rozwoju Służb Społecznych. Listopad. № 9. (454). 2006. P. 19–24.

81. Z opieki zastępczej w dorosłe życie. Założenia a rzeczywistość / pod redakcją Anny Kwak. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych, 2006. 243 p.

82. Romaniuk U. Characteristics of the types and functions of the institution of patronage over children in certain foreign states. Visegrad Journal on Human Rights. Vol. 1. 2018. P. 122–126.

Запитання до експертів:

1. Яким є Ваше ставлення до процесу деінституалізації закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування?
2. Назвіть основні переваги та недоліки цього процесу.
3. Що відомо Вам про послугу «патронат сім'ї» як одну із форм деінституалізації?
4. Назвіть основні переваги та недоліки «патронату сім'ї» як соціальної послуги.
5. Чи є перспективи розвитку цієї послуги в Україні?
6. Які особливості української культури сприяють або не сприяють впровадженню цієї послуги?
7. Якою є роль соціального працівника у процесі здійснення патронату сім'ї?
8. Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що патронат сім'ї повинен здійснюватися мультидисциплінарною командою: якщо «так», то хто має входити до цієї команди, а якщо «ні», то який/які спеціаліст/спеціалісти мають надавати цю послугу?
9. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що патронат сім'ї – це інноваційна послуга, яка спрямована на задоволення потреб дітей?
10. Назвіть, будь ласка, 4 основні потреби дітей, які будуть задоволені через послугу «патронат сім'ї».
11. Чи ефективно, на Вашу думку, передавати дитину в патронатну сім'ю, чи все ж краще залишати її в біологічній родині?
12. Чи можна вважати патронат сім'ї альтернативною формою влаштування дитини на час кризи, яка повною мірою замінить їй біологічну родину, чи процес передачі дитини з однієї родини в іншу стане травмуючим та негативним фактором у процесі соціалізації?
13. Чи є потреба у запровадженні подібної послуги у Вашому районі?

14. Чи стане, на Вашу думку, патронат сім'ї однією з передових послуг соціальної роботи?

15. Чи існує, на Вашу думку, потреба у подальшому розвитку законодавчої бази з питань охорони дитинства загалом, та патронату сім'ї зокрема?